

59006

KERESZTÉNY MAGVETŐ

AZ UNITÁRIUS IRODALMI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

SZERKESZTI:
VÁRI ALBERT

Handwritten signature in blue ink, possibly 'Vári Albert'.

TARTALOM:

	Lap
<i>Dr. Ferenczy Géza</i> : Ünnepi beszéd	169
<i>Dr. Gál Kelemen</i> : Kovácsi Antal emlékezete	174
<i>Fekete Lajos</i> : Versek	202
<i>Taar Géza</i> : Az egyházhivek fegyelmezése	206
<i>Boros Jenő</i> : Az evangéliumok nőalakjai. (Fordítás)	216
Irodalom	228
Különfélék	235

XII. ÉVF. 1930. JULIUS—OKTÓBER 4—5. FÜZET

CORVIN KÖNYVNYOMDA CLUJ—KOLOZSVÁR, STRADA N. IORGA No. 17. — TELEFON: 507.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

megjelenik minden két hónapban egyszer, legkevesebb
3 iv tartalommal.

FŐMUNKATÁRSÁK :

BENCZÉDI PÁL, KAUNTZNÉ ENGEL ELLA, KELEMEN
LAJOS, KERESZTESI DÉNES, KOVÁCS LAJOS,
LŐFI ÖDÖN, PÉTER LAJOS ÉS
DR. VARGA BÉLA.

A KERESZTÉNY MAGVETŐ a szabadelvű kereszténység szolgálatában áll. Célja: a tiszta keresztény theizmus magasztos eszméit a jelen kor különböző gondolatáramlatai közt fenntartani s emellett szolgálni azoknak az érdekeknek is, melyek az egyház s különösen az unitárius és más szabadelvű-egyházak életére történelmi vagy gyakorlati szempontból vonatkoznak.

Évégre közöl hittani, bölcséleti és történelmi tanulmányokat, értekezéseket, szépirodalmi munkákat s másnemű dolgozatokat s azonkívül az oktatás- és nevelésügynek is tért szentel; az egyházi és oktatásügyi nevezetesebb mozgalmakat figyelemmel kíséri.

A lap szellemi részét illető minden közlemény Vári Albert tanár címére küldendő. (Cluj-Kolozsvár, Unitárius Kollégium.)

Előfizetési ára egész évre: 300 lej. Pártoló-díj egész évre: 350 lej, mely összeg Hadházy Sándor egyházi pénztárnok, az U. I. T. pénztárnoka címére küldendő (Cluj-Kolozsvár, Unitárius Kollégium). Az Unitárius Irodalmi Társaság régi alapító tagjai 250 leiért kapják a folyóiratot. Új alapítóknak, akik 4000 leit fizetnek, díjmentesen küldjük.

Ünnepi beszéd.¹⁾

Mélyen Tisztelt Közönség!

A marosvásárhelyi egyházközségünk által szétbocsátott meghívó templomi hangversenyre hívta meg a mélyen tisztelt közönséget, melyen én ünnepi beszédet leszek mondandó. A templomi ünnepi beszédmondás a mindennapi felfogás szerint: prédikáció. Hát igaz! Egyházi állásom alapján világi pap is vagyok, — valamikor réges-régen légátus is voltam, — s így a templomi ünnepi beszéd tartás sem a helyzetemmel, sem a multammal nem mondható összeférhetetlennek.

Alkalmazkodom is a lehetőségekhez, — s alkalmazkodom a templomi ünnepi beszédek törvényes és megszokott alakjához, — s magam is alapigét választok és veszek fel. Ez alkalommal tartandó ünnepi beszédem I. részének alapigéje irva van Dávid Ferenc könyvében és szól illetéknépen: „A hit Istennek ajándéka, mely hallásból léssen“.

Beszédem II. részének alapigéje János Zsigmond fejedelemnek — a történelmi kutatások szerint megállapított — következő kijelentése: „Ne aggodalmaskodjatok hitünkért az én elmulásom esetén se, mert Isten küld profétát, ha szükségesnek találja, ha pedig nem küld, úgy elég erős, hogy megvédje azt maga“. És beszédem III. részének alapigéjét teszi a nagy Brassai Sámuelnek profétai kijelentése: „Az unitarizmus a jövő vallása“.

Megnyugtatom a mélyen tisztelt közönséget, hogy alapigéimet nem fogom az azok érdemének megfelelő alapossággal és részletességgel fejtegetni, hanem számolok a rendelkezésemre bocsátott korlátolt idővel s inkább jelenségekre és hasonlatok felsorolására szoritkozom.

¹⁾ Felolvasatott Marosvásárhelyen, az ujonnan épített templom felszentelése alkalmából, 1930 július 20-án rendezett templomi hangversenyen.

Marosvásárhelyi egyházközségünk új imaházat, — s méreteit tekintve, — inkább templomot emelt. Nem a régi imaházat restaurálta, nem is hajdani templomát állította helyre, hanem újat emelt. Az a hajdani templom, melynek ma már fekvése helyét sem tudjuk megállapítani, itt a szomszédban lefolyt Szentpáli-csata nyomán veszett el. Földönfutókká lettek, vagy elhullottak a Békésiek, a Pókayak és a többi nagy unitáriusok; — s aztán . . . a Báthoryak alapos munkát végeztek az unitáriusokkal.

Az idők teltek, a századok egymásután multak, — s a semmi-ből szinte észrevétlenül — valahogy kinőtt egy kis imaház, itt a Gecse Dániel-utca sarkán. Ez növekedett a marosvásárhelyiek templomává, ezzé, melyben ma hálaadó istentiszteletet tartottunk, melyet a mai napon felszenteltünk. Egy templomnak felépítése hatalmas kiadás, — ilyenek emelése a mai gazdasági viszonyok között — szinte a lehetetlenséggel határos. És mégis megvan. Hála a segedelemért jó Istenünknek.

Pedig hát ma már van olyan nézet is, mely nemcsak gazdasági nehézségek miatt, de általánosságban is, feleslegesnek mond minden templomépítést. E nézet szerint is a templom az Isten dicséretének és a hozzá fohászzkodásnak helye. Minthogy pedig Isten mindenütt jelen van, — fent van az égben, — lent van a földön, — s mindenütt ott van, ahol áhitatos lelkek sóhajtják: Uram segíts, — vagy hálátelt szivek zengik, hogy: Hála neked; — s mint-hogy megtalálja a kis pacsirta a levegőben, az Arany János fülemiléje a szomszédba átnyúló diófaágon, s ember házafalának szűk bordázatai között is, a minden templomépítést feleslegesnek mondó nézet szerint mellőzhető épügy a költséges templomemelés, mint a hivek összeseregélése is. E nézetnek némi létjogosultsága csak akkor lenne, ha a hívők mindannyija öntudatos hívő és öntudatos unitárius volna és ha mindenki unitárius lenne, aki hitbéli felfogásainkat osztja, vallja. Némi jogosultságot nyújtana még az is, ha az erkölcs birodalmának határai önmaguktól is szélesbülnének és mélyülnének; s nem — amiként a mindennapi életben látjuk — szűkülnének és kopnának.

Ámde úgy a történelem, mint a napi élet arra nyújt példákat, hogy vannak unitáriusok, kik csak azért azok, mert e vallásban születtek. Példaképen mutatom fel hidvégi Mikó Ferencet, kiről maga Kemény János fejedelem a saját autobiográfiájában úgy emlékezik meg, hogy neki „vérszerinti atyjafia“, igen értelmes, elmés, jó hazafi volt, azonban vallásos tekintetben nem dicséri, mert, amint mondja:

„noha névszerint unitárius, de valósággal semmi religiója nem vala, mindenikből hitt valamit és sok babonás vélekedést tartott“. Hányan vannak e vonatkozásban ma is hidvégi Mikó Ferencek? és mennyivel többen vannak azok, kik külsőleg is azért nem unitáriusok, mert más vallásban születtek, vagy más vallás munkamezején foglalatoskodnak?!

Erős meggyőződésesem ugyan az, hogy öntudatos unitárius életében templombamenés nélkül sem múlik egy nap, hogy otthoni magányában is a jó Istent hálaadó fohászával fel ne keresse; de mivel nem mindannyian vagyunk öntudatos unitáriusok és kívánatos, hogy azzá váljunk, azért szükség, nagy szükség van templomokra, hogy azokban a hitet, mely alapigém szerint Istennek ajándéka s mely hallásból léssen — hirdessék Istennek felkent papjai s ezeknek hallása alapján az összesereglettek hívökké, öntudatos hívökké váljanak s így az erkölcsi világrend kiépítésének áldozatkész munkásai lehessenek.

Üdvözlöm azért, melegen üdvözlöm a marosvásárhelyi egyház-községünknek minden tagját s annak öntudatos vezetőségét azért, hogy szerény imaházát templommá szélesbitette s hitünk „hallás“-ának ez újabb otthonát kiépítette.

* * *

A mindennapi élet úgy mutatja, hogy nemcsak eldűrvül, hanem a gyom által meg is semmisítetik az a diszes kert, melynek nincs a gyomtól, az elősdiektől megtisztító kertésze; a biblia pedig úgy tanítja, hogy elszéled az a nyáj, melynek nincs pásztora. Szomorú valóság, de Marosvásárhelyen is évszázadokon át csak kutatni lehetett s csak elmosódott nyomaira lehetett találni a hajdan itt is híres és otthonos unitárizmusnak. Annyira alapos munkát végzett az a nagy vihar, mely kicsiny „berkeinkben“ pusztított, hogy csak „száraz ágon hallgató ajakkal“, vagy szűk falak között elborultan busongtak a nagy vihar által el nem sodort csekély számra apadott hivek.

És Isten hosszú időközön át nem küldött profétát, hanem védte hitünket ő maga. Védte a szűk falak között, a szivekben, a vágyakban, a törekvésekben, védte a Derzsiekben, a Csécsekben és ha ezek ajkán néma sóhaj, vagy halk fohász emelkedett a magasba: Uram segíts!, bizonyára lehallatszott hozzájuk a János Zsigmond fejedelem örökéző szózata, melyet a haldokló ágya köré csoportosult, s hitünk jövőjéért aggodalmaskodó elődeinknek mondott: „ne aggodalmaskodjatok az én elmúlásom felett hitünkért; Isten küld profétát, ha szükségesnek találja s ha nem küld, elég erős, hogy megvédje azt maga“.

És ime megvédte maga, hirdeti a sokra hivatott szép templom,

és ma már... mintha profétáit is elküldötte volna, oly beszédesen, oly sokatigézően indult el az építő munka.

És e fénylő példa élő hitté erősíti bennem és kell erősítse bennünk a meggyőződést, hogy az igazság örök, az el nem veszhet. Kigúnyoltathatik, megkinoztathatik, letiportathatik, de több vagy kevesebb idő múlva újra kitör az, és életet kér. Az unitárizmusnak örök igazsága olyan, mint az élőfa. Ennek is hasztalan tépik le lombjait, hiába tördelik le ágait, sőt törik derékban törzsét is, ezek miatt megszenved bár, de ki nem pusztul. Él a gyökérzet, mely a szenvedések után újra kihajt, új lomboatot, ágakat és törzset nevel, sőt... virágokat és magvakat is termel.

Nem szabad tehát csüggednünk, ha vészek és viharok is érnek s nem szabad egy jövőbeni hitünket veszítenünk, mert nekik is és főleg nekünk is szól a Madách-i intés, hogy: „Ember küzdj és bizva bizzál“; s a fejedelmi jóslat: „Isten mindég küld profétát, vagy megvédi ő maga hitünket“, örök igazságokat hirdető vallásunkat.

Hegy és völgy, dagály és apály, emelkedés és hanyatlás: természeti törvényszerűségek. Unitárizmusunknak az apály és hanyatlás végnélküli útját kellett bejárnia a nagy vihart követő századokban. Talán a természeti törvényszerűségekre, talán a szenvedésteli út alatt tanusított szívósságunkra, kitartásunkra alapította nagy természettudósunk, nagy profétánk — Brassai Sámuel — az alapigémmé választott kijelentését, hogy: „az unitárizmus a jövő vallása“.

Sokan frázisnak minősítették, még többen lemosolyogták e kijelentést. Úgy hiszem, hogy az így cselekvők mindannyian rövidlátóak, kik csak a megoldasható s csak egyházi terhet hordozó lélekszámra alapították mosolyukat, melynek kétszer kettője valóban nem tanusítja a világ meghódítását. Ámde a lelkekbe és vesékbe csak az Isten lát be, mi gyarló emberek legfennebb jelenségeket figyelhetünk meg. Ime egy pár jelenséget felmutatok.

A múltkoriban a kolozsvári Nemzeti Kaszinó egy vacsorát rendezett az unitáriusok tiszteletére. Résztvettünk azon. És itt hangzott el az egyik református vezető ember szájából egy elmés felköszöntő. Szerinte az unitáriusok máris nem kevesen, hanem talán sokan vannak. Hasonlította őket a sóhoz. Enélkül élvezhetetlen minden étel s így nem szabad hiányoznia egyetlen eledelünkből sem. De viszont nem szabad igen soknak lenni belőle, mert akkor elvész minden más iz s csak a só ize érzik.

És valóban, mikor látjuk az unitáriusoknak tevékenységét úgy a vallás-erkölcs, mint a társadalmi élet minden megmozdulásában,

látjuk a jog, politika, tudomány és irodalom minden ágazatában, akkor kezdünk igazat adni ennek a szellemes felköszöntőnek oly értelemben, hogy az unitarizmusnak tényleg nem szabad sehonnan hiányoznia, mert ahonnan hiányzik, annak hiányzik a „só“-ja; vagyis más szavakkal: igazat kell adnom egykori szenátor társam azon felkiáltásának, hogy az ember nem képes elhinni, hogy oly kevés a lélekszámotok, hisz mindenütt egy-egy unitáriust látunk az élen dolgozók között.

E jelenségekből azt mindenesetre megállapíthatjuk, hogy mi már nemcsak hasznosak, hanem szükségesek is vagyunk, illetve miután ezt rólunk már megállapították, mi azt nyugodt öntudattal könyvelhetjük. Már pedig amire szükség van, annak élete van. Kinek élete van, azé a jövő. S talán ha már mi csak óhajtásként, de nemzedékeink már bizakodásként véshetik öntudatukba nagy Brassainknak profétai kijelentését.

Szilágyi Ferencnek, Erdély nagy történetirójának megállapítása szerint: „a földi választottak példája oktat, gyönyörködtet, serkent, követésre buzdít; ebből tanuljuk ismerni és becsülni a nagy igazságot, hogy az ember csak akkor él, midőn másoknak él“. A tövises úton felsebzett lábakkal is járó, az anyagi szükségét tűrő, a mindennapi szenvedések és nélkülözések között is erkölcsieket és anyagiakat áldozatul hozni tudó unitarizmus maga a megtestesült áltruizmus. Ez áltruizmust kell minden vonatkozásban és hiveink minden rétegében élő valósággá átalakítanunk s akkor... nagy profétánk ihlet-kijelentésének napirendre kerülésétől nem is állunk oly messzire, minőnek felületesen látszik.

* * *

Mínt hogy a hit Istennek ajándéka s az hallásból léssen, legyen üdvözölve a templom, a „hallás“-nak ez újabb gyűjtőhelye. Marosvásárhelyi hiveink, a jövőbe látó nemes hagyományozók hagyományainak gondos használatával s saját verejtékes fáradozásukkal és az önmegtágadásig menő áldozatkészségükkel emelték a templomot maguknak is, de főleg utódaiknak, a jövőnek. Legyen áldott a kéz, mely jót cselekszik; legyen áldott a cselekmény, mely a hit és erkölcs birodalmának erősödését munkálja. Legyen áldott e templom, a tovább építő munkának ez erős otthona és legyen hála Istennek, hogy ez egyházközségünket a példaadó munkában megsegítette; s legyen elismerés marosvásárhelyi egyházközségünknek, hiveinek és vezetőségének, példát nyújtó munkálkodásukért.

Dr. Ferenczy Géza, főgondnok.

Kovácsi Antal.

(Folytatás.)

Népoktatás.

Kovácsi működésének egyik igen lényeges mozzanata a *népnevelés* kérdésével való buzgó és soha meg nem szünő foglalkozás. Szellemének ezt a beállítottságát iskolája, tanítómestere és későbbi hivatali állása határozta meg született hajlama mellett.

Mai szemmel nézve feltűnő és magyarázatot kívánó jelenség. Hány középiskolai tanárt látunk ma, aki olyan lélekkel foglalkoznék a népnevelés kérdésével, mint ő? Ennek a jelenségnek megértésére tudnunk kell, hogy az 1868 évi 38. t. c. előtt a papi és tanítói, jobban mondva: „iskolamesteri“ képzés azonos és az egyházak kezében volt. Aki a filozófiai kurzust végezte s az előirt vizsgát kiállotta, egyaránt volt képesítve papi és iskolamesteri állásra. A jobb képesítésűeket papoknak, a gyengébbeket iskolamestereknek rendelték ki. Elég gyakran megtörtént az is, hogy a tanfolyam végzése előtt is kirendelték őket. Mikor a korondi zsinat a főiskola reformját megalkotta, és a régi osztályrendszer helyett a szakrendszert életbeléptette, akkor történt az első öntudatos lépés a publicus praeceptorok szaki irányban való képzésére. Ezeknek mostantól kezdve tárgyakat kellett választaniok, pedagogiát kellett tanulniok, melyet a paedagogarcha (első volt Kriza, azután igazgatósága után Brassai) adott elé s ennek a felügyelete és ellenőrzése alatt tanítottak. Ez volt a gimnáziumi publicus praeceptorok képzési útja, akik jobb esetben papoknak, rosszabb esetben tanítóknak rendeltettek ki. Kovácsi a filozófiai tanfolyam végzése után azonnal ilyen köztanító lett. Nehány évi működés után Berlinbe ment, ahol filozófiai és neveléstani előadásokat hallgatott. Tehát épen abban az időben végzett, amikor a paedagogarchatus gondolata a levegőben szállt s az elméket megihlette. És az a Brassai vezette be, aki épen ezekben az években mondotta a Vasárnapi Ujság hasábjain, hogy nem ismer szebb és magasztosabb hivatást, mint a népnevelői s ha egyedül rajta állana, ezt választaná.

Különbén a népnevelés iránti érdeklődés ebben a korban

országos volt. Az 1843/44. évi országgyűlés népnevelési törvényjavaslatot tárgyal, mely az egységes, önálló közoktatás nemzeti kialakulásának első, öntudatos lépése.

A népnevelés céljaira országos adót vet ki ugyan, de a felekezeteket is bevonja a közoktatás szervezetébe s közös népiskolákat is szervez. De a javaslatból nem lett törvény, mert a királyi personalis a közoktatásra nézve külön hangsúlyozta a király felségjogait. Ettől kezdve már az országgyűlés gravaminális politikája a népnevelésügyekkel is szaporodott. A kormány 1841 óta a tanítóképzést a protestánsok rendszerének utánzásával a liceumok és akadémiák mellett két éves kurzusok felállításával akarja megoldani.

Az ág. ev. Zay-Ugróci tanterve 1842-ben erősen hangoztatja a közoktatás egyöntetűségét, mely ellen egy félszázaddal előbb az autonomia nevében még erőlyesen tiltakoztak. Ez a tanterv falusi iskolákat szervez két osztállyal 2—2 évvel, tehát 4 évfolyammal és városiakat (polgári iskolákat) a két elemi osztályon felül egy felsőbb 2 éves osztállyal. Ugyanez évben jelenik meg a debreceni főiskola új rendje, amely 3 évfolyamu falusi *kis* iskolákat és egy negyedik évfolyammal is bíró *nagy* iskolákat szervez. A tanítás élőszóval történik könyvek nélkül. A tanítóképzést az ujonnan felállítandó *pedagógiai és filológiai szeminariumba* utalja, amely a gimnázium 6 osztálya fölé épülő 5 főiskolai évfolyam bármelyikében történhetik.

A közoktatás kérdése iránt való buzgó érdeklődésnek egyik jelensége az volt, hogy ezekben az években alakulnak első ízben tanári körök, melyek lelkesen tárgyalják a köznevelés kérdését: így Kolozsvárt, Sopronban, Pesten. Tavasi (Teichengräber) Lajos, a pesti ev. intézetek igazgatója, a nemzeti nevelésnek e fáradhatatlan agitátora nemcsak *Nevelési Emléklapokat* ad ki, hanem 1846-ban meghívja Magyarországra és Erdélyre összes magasabbfokú protestáns tanárait egy értekezletre. Ez volt „*az első prot. tanári köztanácskozmány*“ kifejezetten azzal a céllal, hogy egyengessék az összes hazai prot. tanintézetek közeledésének útját felekezeti különbség nélkül. A következő értekezlet 1847-ben Sopronban volt. Tőlünk Brassai vett részt, kinek az értekezlet elnökévé is választották s ki latin hajtogatási tabelláját kiosztja a résztvevőknek és kijelenti, hogy ha valamelyik intézetnek megtetszenék, az oktatás érdekében lemond tulajdonjogáról és kinyomtatásába beleegyez. A következő évben, 1848-ban, a szabadságharc leglázásabb napjaiban Pesten már nemcsak a protestáns iskolák képviselői jöttek össze, hanem *egyetemes tanítógyűlést*

tartottak tekintet nélkül a felekezetekre és az iskolák fajaira. Ennek a gyűlésnek az utolsó napján, július 24-én terjeszti be Eötvös törvényjavaslatát az elemi népiskolák szervezéséről. Rövid, szabatos, jól átgondolt beszédben mutat rá azokra a nehézségekre, melyek a népesség nyelvi és vallási különféleségéből származnak. Az ellenzéknek a politikai zavarok miatti időszertütlenségéből eredő ellenvételeire a miniszter rámutat a népoktatás fontosságára és halaszthatatlanságára. Nagy vita folyt a „közös“ és „felekezeti“ iskoláról. Eötvös elvileg a közös iskola híve, de gyakorlati okok miatt megalkuszik, mert felekezeti iskolák felállítását megtiltani „a legnagyobb ingerültséget szülné.“ Széchenyi, Deák szintén e szellemben szóáltak fel, habár utóbbi „tévedésnek“ tartja azt a határozatot, „hogy a status által felállítandó iskolák közösek legyenek.“ A főrendiház aug. 25-én Eötvös felszólalása ellenére a következő országgyűlésre halasztja az elemi iskolák rendezését. Még egy hónap sem telt el ezután s az első alkotmányos kormány szept. 12-én lemondott.

1868. évi 38. t. c. és egyházunk. A szabadságharc lezajlott. Némán és hangtalanul átszenvedtük az abszolutizmus sötét korát is. Végre azonban ránk derült az alkotmányos élet hajnala. Eötvös megint a közoktatásügy élére került s működését ott folytatta, ahol 1848-ban abba kellett hagynia. Megalkotta a felekezetieskedő és partikularisztikus közszellem zajongása és tiltakozása közben és ellenére az 1868 évi 38. törvénycikket a népoktatásról.

Ez a törvénycikk egészen új helyzet elé állította egyházunkat. A protestáns egyházak felzúdultak ellene. Nekünk is álláspontot kellett foglalnunk vele szemben. Az unitárius közvéleményt ez a súlyos kulturpolitikai kérdés két táborba osztotta. Egyik táborban voltak a konzervatívok, akik meg voltak elégedve a régi felekezeti iskola rendszerével s ha valami kivánságuk volt, legfeljebb annak utánjavítását, a feltűnőbb hiányok pótlását kívánták. A másikban a haladó szelleműek, akik a liberális haladás döntő kérdésének tekintették, a hazafias érzés dokumentálásának az állam melletti állásfoglalást. A konzervatívok szava, befolyása, állásfoglalása, habár irodalmilag nem nyer kifejezést sem lapjainkban, sem a közigazgatás aktáiban, mégis elég erős volt arra, hogy a kérdés döntőre vitelét halogassa és eltologassa. Krizának általánosan becsült és tisztelt nevére és nagy tekintélyére volt szükség, hogy végre színvallásra kerüljön a sor. De ő sem egyenesen és nyíltan áll elé, hanem Farkas György maroskőri nagytekintélyű esperes személyét tolja oda ütköző pontul. Farkas György maroskőri espe-

reshez — ki a közoktatás kérdéseire tiszta itélettel és gyakorlati bölcsességgel szól hozzá — írott levelében¹ dicséri a marosköri papságot községi iskolák állítása ügyében való buzgólkodásáért, mert nincs más menekülési útja egyházunknak, mint amit ők elpróbáltak. Az eddigi merev bizalmatlankodással semmire sem mennek „a felekezeti slendriánnak oly heves pártolói.“ Ő sürgette, de mindeddig hiába, a határozást, mind csak a cunctatori eljárás mellett voltak. A kérdésnek most már el kell határozatni, és pedig a felmutatott irányban, különben a népnevelési országos törvényből nálunk semmi jó nem származik. És a püspök kéri az esperest, hogy felterjesztésükben ne említsék őt, mert máris idegességet tapasztal némelyek részéről azért, hogy — amint mondják — br. Eötvös kedvéért akarná a felekezet érdekeit kockáztatni. „Isten mentsen! akarnám biz' én a szűkkeblűséget kissé tágitni, bátrabbá tenni s képesekké az elméket a korszellem kikerülhetetlen világosságának elfogadására, amelyre népünknek elég nagy szüksége van nemcsak testileg, de lelkileg is. Azért hát a Tiszt. esperes úr legkisebbet se tartózkodjék az ügyet pártolni, mint olyan ember, aki iránt nem lehet gyanu, hogy az egyház ügyeinek hátrányát bármi indokból akarhatná. Én meg vagyok győződve, hogy az idő és következés előbb-utóbb igazolni fogja eljárását.“

Több szempontból fontos Krizának ez a levele. Bevilágít az egyház vezetőinek lelkébe, az akkori idők szellemébe. Mi volt az oka a késedelmezésnek és hallgatásnak? Falusi iskoláink gyenge épületeikkel, kevés, majdnem semmi felszereléssel, elmaradott oktató módszerrel, a régi „slendrián“ szerint végezték munkájukat, minden öntudatos vezetés és intenzív felügyelet és ellenőrzés nélkül. De egy előnyük volt: a mieink voltak merőben s a mi szellemünket terjesztették. Veteményes kertje volt egyházunknak, melyből hitelveink fenntartásának és terjesztésének palántái keltek ki. Egy 300 esztendő múlt minden édes és keserű emléke, minden szenvedése és kinja ahoz a régi, ütött-kopott, de hűséges iskolához tapadt. És most mondjunk le róla, mikor vallásunk már a másik honban is törvényesen el van ismerve? Legyünk hűtelenek ahoz az iskolához, amely annyi megbecsülhetetlen szolgálatot tett a múltban?

Nem, nagyon meg lehet érteni a konzervatívokat is.

És hogy ne lehetne megérteni a közszellem sodrával haladó-

¹ Jakab Elek, Kriza János unitárius püspök életirata. Ker. Magvető, 1878.

kat, akiket egy kiteljesedő alkotmányos állami élet nemzeti keretében a kultúra, a népműveltség emelésének és terjedésének eszménye hevit? Ezeknek élén áll a püspök, de csak Várady Károly és Kozma Ferenc képviselik irodalmilag is az ügyet. Kovács — amint látni fogjuk — egy kezdetben se hideg, se meleg állásfoglalás után élete vége felé mind jobban sodródik az államosítást sürgetők táborába. Nem csuda és nem lehet feltudni nekik e bizalmatlankodást. Egyházunk annyi sérelmet és jogtalanságot szenvedett a multban, hogy a merev visszatartás is érthető lett volna. A Ker. Magvető¹ névtelen cikkírója — valószínűen Ferencz József — fején találja a szeget, midőn Eötvös első rendeleteivel szemben megnyilatkozó bizalmatlanság okai között ránk nézve azt mondja: „a protestáns egyházak helyzete, mely szerint a vallási jogegyenlőség még mindezideig nem nyújtván azt a biztosítékot, mit az autonomia, sokszor óvatosságra vannak utalva oly kérdéseknél is, melyek a teljes vallási jogegyenlőség mellett legkisebb gondot sem adnának.“

Ez az óvatosság vezette még a slendriánság vádját is vállaló cunctatorokat. Ma fájdalmasan látjuk, hogy az „idő és következés“ nem Krizát, hanem a késlekedőket igazolta. De korukban oly heves volt az ellenkező áramlat, hogy nem vállalták az irodalmi tárgyalás küzdelmeit. S így történt, hogy akik a betű unitárius nyilvánossága előtt a kérdéshez hozzászólanak, mindnyájan az állami vagy községi népoktatás mellett törnek lándzsát. Várady Károly megvesztegetően eszményi képét rajzolja meg az állami népoktatásnak a felekezeti iskolák szegényes, elhanyagolt és elmaradott külsejével, az eklézsiák szegénységével, a tanítóképzés rendszertelen és szakszerűtlen voltával szemben² s egyenesen kiséperné a faluból az olyan tanítót, aki csak annyit tanítana, mint a régi „mester“, amely nagy nevet nem érdemel meg egy „léhütő kontár“. És Kozma Ferenc,³ ez a higgadt és tárgyilagos gondolkodású pedagógus, a községi és felekezeti iskola kérdésében folyó heves harcban azt a kérdést veti fel: lehet-e félni most, hogy az iskola keresztény államban egyszerre csak keresztény-ellenessé változzék át? Az iskolát most „saját magunktól félni?“ Kovácsit a kérdés nem izgatja: nem vitatja, hogy a nevelés jogilag az államot vagy egyházat illeti-e. Az általános

¹ Egyházi s iskolai törekvések hazánkban, 1868.

² Néptanítóink feladata szemben az új idők követelményeivel. Ker. Magvető, 1872.

³ A népiskola. Ker. Magvető, 1870.

műveltség és nyilvános szabadság, a szabad szónak és sajtónak jelen korában neki „tökéletesen mindegy, hogy az állam vagy egyház kezében van-e, csak legyen egység a vezetésben, amit a 38. t. c. által teremtett viszonyok között nem találunk.“¹

A közvéleménynek ilyen megnyilatkozásai közben születik az egyházi képviselő tanácsnak 1870—1864. sz. körrendelete² a hevesen vitatott kérdésben. Ez a rendelet leszögezi azokat az alapelveket, melyek megtartását követeli az egyházközségektől felekezeti iskolák községivé alakítása kérdésében. Figyeljük meg a rendeletnek az alapelveket óvatosan kifejező *nemleges* formáját: „*nem* ellenzi, *nem* akadályozza és *nem* gátolja a községi iskolák állítását, ha azok a törvény korlátai között történnek.“ Érti ezen azt, hogy az összes dologi és személyi költségeket és kiadásokat a község hordozza. Sőt kijelenti, „hogy *mihelyt* a községek saját vagyonukból a törvény kívánalmainak megfelelő jól rendezett községi iskolákat állítanak, több helyt *hajlandó lesz* felekezeti iskolánkat — melyet úgy is híveink csak túlfeszített áldozatkészséggel s a szükség által parancsolva tudtak eddig is fenntartani — megszüntetni. A fennebbiekből következik, hogy minden felekezeti iskolánkat, mint szükségest, *mindaddig fenntartjuk, míg a községek* magok a törvény kívánalmainak megfelelő iskolákat *nem állítanak*. Meglevő iskoláink emelésére minden lehető megtétni óhajtunk, de új iskolák állítását csak akkor engedélyezzük, ha a törvény kívánalmainak megfelelő anyagi alappal bírnak. De „*megfoghatalannak és lehetetlennek*“ tartja, hogy az állam minden egyes eklézsiával külön egyezményre lépjen, még pedig úgy, hogy az eklézsia érdekét tartsa szem előtt. Pedig nekünk lemondani arról, ami az egyházé, a községnek adni azt, ami az eklézsiáé, *nem lehet és nem szabad s erre jogositva egyik eklézsia sincs*. Eklézsiáink *nincsenek abban a helyzetben*, hogy bár a legüdvösebb célra is a községek számára áldozatokat hozhassanak „s a tanács minden olyan törekvés ellen, mely eklézsiáinknak iskolatelkeit, iskolaházait, jövedelmeit és kepeit a községek számára bármely célból átadatni megkísértené, *határozottan tiltakozik, minden ily eljárást sérelmesnek, törvénytelennek és érvénytelennek nyilvánít*.“ Ebből az óvatos fogalmazásu rendeletből két dolog tűnik ki: egyik az, hogy az egyház a községi iskolának nem elvi

¹ A vallás és közoktatási miniszter jelentése a közoktatás állapotáról. Ker. Magvető, 1871.

² Ker. Magvető, 1870. 157—160 l.

ellensége; a másik: hogy félti az eklézsiáknak sok nélkülözéssel összekuporgatott s eddig megmentett vagyonát.

Fölvethető a kérdés, aminthogy az állami népoktatás heves sürgetői fel is vetették, hogy vajjon jogosult volt-e az egyházi vagyon oly féltő védelme? Erre csak azt mondhatjuk: az akkori vezetők lelkében még élénken élt az 1856—57. évek iskolamentési élménye: az egyetemes egyházi rovatálnak nemcsak az emléke, hanem a terhe is nyomta a lelkeket még mindig. Sőt 1876-ban, tehát 20 évvel a megajánlás után még azt kénytelen jelenteni a vezetőség a főtanácsnak, hogy akadt olyan, aki kötelezvényének jogérvényességét s így fizetési kötelezettségét is tagadta azt állítván, hogy kötelezése csak pro forma történt az akkori kormánnyal szemben; olyan is, ki kötelezvénye visszaadását kérte, mert az esperesi bizottság annak idején úgy nyilatkozott, hogy a kötelezettség a Bach-kormány bukásával megszűnik. Sőt olyan is akadt, — nil novi sub luna! — aki azt mondta, hogy e határozatot csak egy néhány Kolozsvárt lakó tanácsos hozta, kik gazdagok, mindennel jól el vannak látva.¹

Volt azonban ennek a kérdésnek egy olyan vonatkozása, amely a vezetők lelkében nem foglalta el a jelentőségéhez mért centrális helyet s ez: *nemzetiségi oldala*. A nemzetiségi kérdés látvája fölött nyugodt öntudattal és gondtalanul álltak vezetőink, mintha ez a probléma nem is léteznék. S nem vették észre, hogy amíg a mi felekezeti iskoláink száma évről-évre apad — ugyanez volt a helyzet a reformátusoknál is —, addig a szászok és románok iskoláinak száma nemcsak nem apad, hanem gyarapodik. Kovácsi az egyházi képviselő tanács évi jelentésében azzal nyugtatja meg a lelkeket — hogy ne mondjam: áltatja magát —, hogy iskoláink száma tulajdonképpen nem apad, hanem csak átváltozik községivé s 1883 óta — egy új áramlat következtében — államivá. Sőt Daniel főgondnok az 1883 évi főtanácsot megnyitó beszédjében kifejezi azt a véleményét, hogy ragaszkodik ugyan az autonómiához, de a felekezetek féltékenységében nem osztozik. Az állami felügyelet és ellenőrzés jogát, „mely nemzetiségi szempontból indokolt volt“, helyes volt körvonalozni, hogy megszűnjenek a kormány és egyházak közötti surlódások. És: „*ha elemi iskoláink száma apad, az nevelésügyünknek csak előnyére válik, jobb berendezés, több tanító alkalmazása*

¹ Az Egyházi Képviselő Tanács jelentése a Zsinati főtanácsához. Ker. Magvető, 1876. 316 l.

által". Ime ilyen messzire ment egyesek lelkében a gondolat egyoldalú kialakítása. De az senki lelkében nem ötlött fel, hogy ez az irány valaha magyarságunk érdekei ellen fordulhat. Nem vádemelés ez, hanem ténymegállapítás azzal a megjegyzéssel, hogy a szász és román tanításhelyű iskolák számának gyarapodása mindenestre olyan jelenség volt, amely meggondolkozathatta volna vezetőinket. Aniként az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek az állammal kötött szerződéses viszonya tárgyalása alkalmával épen a mi sorainkból Kozma Ferenc adott hangot egy sötét gondolatnak, mely azóta fájdmunkra megvalósult.

Különben az egyházi képviselő tanács lelkében élt egy ki nem mondott félelem, élnie kellett, mert dacára az 1870-ben leszögeztet alapelveknek, álláspontja az évek folyamán némi ingadozást és bizonytalanságot mutat. Kezdetbeli álláspontjának lényege az, hogy nem ellenzi, nem áll útjába a megindult áramlatnak. Öt év múlva mintha valami igazolásnak és mentegetőzésnek szükségét érezné, azt jelenti a főtanácsnak, hogy iskoláink községivé tétele érdekében „*a maga részéről sehohsem kezdeményezett*“. 1876-ban az új püspök jól átgondolt és szervesen felépített programjában „*egyházunk saját szerű intézményeit félti, még pedig saját magunk közönyétől*“. Kétségtelen, hogy itt régi felekezeti iskoláinkra gondol, melyek leapasztását és átváltoztatását az idők szelleme kikezdetta. Ez annál bizonyosabb, mert két évvel később a képviselő tanács a főtanácsnak azt jelenti: „*őszintén megvallva az E. K. Tanács nem örömmel veszi felekezeti iskoláinknak községiékké vagy államiakká való változtatását*“. 6 év múlva pedig, 1884-ben a püspöki jelentés fájdalmasan mondja: „*az iskolamesterség inkább csak cím... tisztük alig terjed ki egyébre az énekvezérségnél*“. Ez időben 38 iskolánk már átváltozott községivé, 7 megszűnt. Ez után olvassuk ezt a szomorúan jellemző kijelentést: „*Mindenestre oly tünemény iskoláinknak s ennél fogva népnevelésünknek és mesteri állomásainknak az átváltozása, hogy azzal rövid időn tüzetesen kell foglalkoznunk*“.

Tehát a törvény alkotása után 14 év múlva, az új püspök kormányzásának 8. évében ébred tudatára a tanács a való helyzet sivárságának, mikor látja, hogy az iskolák rendre kerülnek ki hatósága alól, látja, hogy a vallási közöny és egyháziatlanság terjed, az áldozó készség csatornái dugulnak el, iskoláink száma felére apadt s csak ekkor eszmél rá arra a feledatára, hogy e kérdéssel tüzetesen kell foglalkoznia. Az új püspök új felfogást hozott a dolgok

intézésébe, de nem elég erélyt arra, hogy a megindított áramlatot feltartóztathatta, vagy más irányba terelhetette volna. Aztán pénzügyi és gazdasági kérdések is igen lefoglalták a lelkeket, hogy sem az iskolával való tüzetes foglalkozásra idejük maradt volna. Mert azt alig nevezhetjük annak, hogy a népoktatási vallástanítási terv újradolgozását kimondják és elrendelik. Tervszerű és céltudatos iskolapolitikának némi nyoma — de csak a múlttal szemben —, hogy iskolák átváltoztatása ügyében 1878-ban szerződés kötését és annak előleges felküldését rendelik el. Ez mindenestre az új püspök hatása, ami annál szembeötlőbb, mert 1870-ben a tanács még „megfoghatatlannak és lehetetlennek“ mondotta, hogy az állam minden eklézsiával szerződést kössön iskolájára nézve.

De e kérdés tüzetes kifejtése önálló tanulmány feladata volna, melyre más alkalommal talán visszatérünk. Mostani feladatunk csak az, hogy történelmi környezet-rajzot adjunk ahhoz a munkához, melyet Kovácsi előbb mint tanügyi, 1876-tól fogva haláláig mint közigazgatási jegyző kifejtett. Utóbbi megbízatása sokkal fontosabb, mert a tanügyi jegyző csak az iskolai élet sablonos napi közigazgatását és rendtartását intézte. Minden lényegesebb iskolapolitikai elvi kérdés — lucus a non lucendo — a közigazgatási jegyző hatáskörébe tartozott s így Kovácsira hárult a feladat, hogy a tanügypolitika elvi kérdéseiben álláspontot foglaljon el, vagy a tanács álláspontjának tolmácsa, megörökítője legyen.

Kovácsi álláspontja a népiskolai törvény s az államosítás kérdésében. Külön megvilágítást érdemel Kovácsi álláspontja az iskolaügyi államosítása kérdésében.

E tekintetben első nyilatkozatát 1871-ben olvassuk, midőn Eötvös 1870. évi utolsó jelentését ismerteti.¹ Eötvös a népoktatás haladásának sok akadályát sorolja fel. Kovácsi a legnagyobb akadálnak azt tartja, „hogy a törvény a különböző érdekek, előítéletek és féltékenykedések kimélése miatt nem lehetvén eléggé radikális, határozatlan, laza állapotba és viszonyok közé hozta magát az ügyet“. Nem vitatja, hogy a nevelés jogilag az államot vagy egyházat illeti-e. Az általános műveltség és nyilvános szabadság, a szabad szónak és sajtónak jelen korában neki „*tökéletesen mindegy, hogy az állam vagy egyház kezében van-e, csak legyen egység a vezetésben, amit a 38. t. c. által teremtett viszonyok között nem találunk*“.

¹ Keresztény Magvető, 1871.

A kérdésben tehát nem foglal el határozott álláspontot, hanem megkerüli. Felekezeti tanári állása akadályozza, hogy nyíltan kimondja azt, amit szíve érez. Ez pedig az államosítás. Kitűnik ez minden sorából, amit e kérdésben leírt, amint a következőkben látni fogjuk.

A törvényteremtette viszonyok lazaságát és határozatlanságát abban látja, hogy a népnevelés ügye még ma is — 1871-ben írja ezt — úgyszólván kizárólag a felekezetek kezében van. A tanfelügyeletnek nincs más szerepe és hivatása, minthogy az egyházakat munkálkodásukban ellenőrizze. Szellemileg semmiben, anyagilag csekély mértékben segíti őket. Tehetetlen szerv, nincs kényszerítő hatalma. A közigazgatási közegek felmentve érezték magukat a törvény után eddigi teendőik alól. Így történt, hogy a népnevelés ügye jelenleg „egy közös birtok, melyet nem épen előnyére igen sokan gondoznak“. S bár a felekezeti ellenszenvet és féltékenységet nem tartja. jogosultnak és igazoltnak s örömmel fogad minden lépést, „mely a felekezeti eszmék megtörésére“ s a választó falak lerontására irányul, mégis hálás az egyházak iránt, hogy a törvény által teremtett „félszeg állapotban“ a népnevelés ügyét nem dobták el maguktól, mert ha kiadták volna kezükből, „népünk nevelésének ügye egészen megszűnt volna“. S bár „helyteleníti az egyházak jajveszékelését“, még sem bírja átlátni a jelentés ama tétele igazságát, hogy „az állam az egyházak segítségére sietett a népnevelési törvény által“. Mert az egyházak minden segedelem nélkül hagyattak, sőt minthogy Erdélyben nem voltak községi és állami iskolák, „a kormány közegei, hogy munkakörük legyen, a felekezetek jobb karban levő népiskolái községi iskolákká leendő nyilatkoztatásában fáradoztak“.

Ime ugyanazon cikk eleje és vége között — ingadozás a fel fogásban. Az elején még tökéletesen mindegy neki, kinek a kezében van a népnevelés ügye, a végén már megállapítja, hogy a baj az, hogy igen sokan gondozzák. Három évvel később¹ azt mondja: a szükséges észszerű felügyelet hiányának oka az, hogy a népnevelés tényleg nem az állam, hanem az egyházak kezében van. „Ez okon részint a joghoz való ragaszkodás, nagyobbára pedig az eléggé nem kárhoztatható felekezetiesség és felekezeti féltékenység miatt, a köznevelés nem csekély kárára, az állam és a különböző egyházak mondhatni ellenségekként állnak egymással szemben“. S mikor fejtegetésében odaér, hogy közvetlen felügyelőknek legilleté-

¹ Közvetlen felügyelet. Néptanítók Lapja, 1874., 271. l.

kesebbek volnának a papok, ezt nem vitatja tovább, mert cikke a Néptanítók Lapjában elsősorban a tanítóknak szól s előttük ez az eszme nem rokonszenves, „nem időszerű“.

Pár évvel később, 1882-ben, az 1879/80. és 80/81. évi miniszteri jelentés¹ 10 évre visszamenőleg nagyon tanulságos visszapillantást vet a népoktatás állapotára. Egynéhány adatát ideírjuk: 1869-ben állami iskola egy sem volt, most van 266; községi *több* 1190-nel, mint 1869-ben, róm. katolikus *több* 194-gyel, *gör. kat. és gör. keleti több* 365-tel, *ág. ev. több* 46-tal; *ref. kevesebb* 128-cal, *unitárius kevesebb* 35-tel. Az abszolutizmus szorongatásai közben volt 108 iskolánk, tehát minden egyházközségben, 1869-ben 100², tíz év múlva már csak 65. A miniszteri jelentés azt mondja, hogy az ország keleti részében a felekezetek oly helységekből, amelyekben állami vagy községi iskola állítottott, felekezeti iskoláikat megszüntették. Kovácsi helyeslően állapítja meg, hogy a magyar felekezetek „készséggel csatlakoztak a törvény által teremtett viszonyokhoz“ és sajnálja „a partikulárizmus és nemzeti féltékenység sugalta nemzetiségi iskolák gyarapodását. Három évvel később³, az 1882/3. és 83/84. évi miniszteri jelentést ismertetvén, megjegyzi, hogy 15 év alatt, a népiskolai törvény alkotása óta, *az akkor létezett 100 iskolából 45 szűnt meg felekezeti jellegű lenni.* Ennek oka az, hogy az egyház a népnevelés emeléseért nemcsak beleegyezett, hanem oda-kívánt hatni, hogy községi vagy állami iskolák létesülhessenek: *apadás helyett tehát valósággal csatlakozás történt.* Az állam eddig a belga-rendszert követte s felekezeti iskolákat állami segéllyel községivé változtatott. Most a centralizáció érdekében új áramlat indult: állami iskolák állítása, amit igazságtalanságnak tart, mert az ilyen községek lakói az 5⁰/₀-os iskolai adón kívül fel vannak mentve minden iskolatartás terhe alól. A felekezeti iskolák tartói pedig a teher mellett még adójukkal is hozzájárulnak az állami iskola terhéhez.

Négy évvel később a miniszter 1886/87. évi jelentésének ismertetésében⁴ ezt olvassuk: „Tiszteljük a felekezetek autonóm hatáskörét, de emellett el kell ismernünk a kormánynak azt a jogát, sőt kötelességét, hogy tudja, mi történik az országban“. Hogy a magyar tanításnyelvű iskolák száma szaporodott, annak örvend, *de nem*

¹ Keresztény Magvető, 1882.

² Honnan és miért ez az apadás, nem tudom.

³ Keresztény Magvető, 1885.

⁴ A vallás- és közokt. miniszter 1886/7. évi jelentése. Család és Iskola, 1889., 57., 65., 77., 85. l.

nemzetiségi, hanem humánus szempontból, mert a polgárok érdeke követeli, hogy az ország nyelvét tudják. Nem botránkozik meg azon, hogy még 5145 nem magyarjékú iskola van. De a *vegyes tanításnyelvű*, vagy amint ő mondja: *vegyesajkú* iskolát abnormisnak tartja, mert *minden vegyesajkú iskola rossz iskola, „szükségképen olyan-nak kell lennie“*. Az 1879. évi törvény, mely rendeli, hogy minden népiskolában taníttassék a magyar nyelv, „épen oly lehetetlen, mint felesleges“. Bizonyosság erre az, hogy életbeléptetése után 10 évvel, az érdekelt 5445 iskola közül 4577, vagy épen nem, vagy eredmény nélkül hajtotta végre. „A nem magyarjékú néptanítók számára rendezett tanfolyamok költséges kísérletek.“ „Nagyon csekély értékű tényezőnek“ tekinti azt, hogy a másnyelvű milyen nyelven tanul, vagy imádkozik, vagy igazítja ügyeit.

Az 1887/88. évi jelentésből azt látja¹, hogy az iskolák 93°/_o-a még a felekezetek kezében van. Nem örvend e tények. „*Részemről nem dicsekvésből, de méltánylattal említem fel unitárius hitrokonaim azon tendenciáját, hogy felekezeti iskoláikkal készséggel csatlakoztak a községhez s ahol állami iskola állítatott, községi iskolájukat beszüntetvén, tanköteles növendékeiket az állami iskolába utasították s 108 felekezeti iskolájukból ma már csak 45 lévén, legalább lépést tettek a népoktatás saecularizálására“*.

Csak bámulni tud azon, hogy akkor, mikor az állam kellő számu, jó képezdét tart, felekezetességi és nemzetiségi viszketegből képezdétet tartanak s az állam még tetemesen segedelmezi a különc-ködésükben.² Egy év mulva³ ismétli e felfogását s hozzáteszi: fenn-tartásuk teljesen indokolatlan, nem felelnek meg a követeléseknek, amint tapasztalatból jól tudjuk. Sajnálattal látja s elfogultságnak tartja, hogy felekezetek is tartanak fenn tanárképezdétet, papnöveldéikkel kapcsolatban. A miniszter 1886/7-ben panaszolja, hogy a felekezeti tanítóképzők 3, sőt némely helyt 2 évfolyamuak, mire Kovácsi felteszi a kérdést: vajjon szükséges és indokolt-e a képezdei tanfolyam 4 évre való terjesztése? Ő megmaradt volna a 3 éves tanfolyammal. *De elvileg nem tartja indokoltnak a felekezeti képzők létezését*. Már verseny is van az állami és felekezeti képzők között az ügy hátrányára, az állami képzők előnyére. „*A felekezeti képzőknek mulhatatlanul fogyatékosoknak kell lenni.*“⁴ A következő évben

¹ Család és Iskola, 1890, 97., 109., 118. l.

² Keresztény Magvető, 1884.

³ Keresztény Magvető, 1885.

⁴ Család és Iskola, 1889. 57, 65, 77, 85 l.

örvend, hogy a miniszter kezd erélyes lenni a felekezeti képzőkkel szemben, melyeknek két hibáját látja. Egyik az, hogy nincsenek gyakorló iskoláik. A másik, hogy nem önálló, ami azt teszi, hogy a papnevelő intézet vagy gimnázium némely osztályaira ráfognak, hogy képezdék.¹ 1891-ben ilyenek fenntartását anomaliának mondja, mely az embereket gyűlölködő, elfogult csoportokra, felekezetekre osztja. „Egy országban egy politikai nemzet és egy politikai nyelv lehet, de társadalmi nemzet és nyelv bármennyi. *Ezért veszélyesek a felekezeti képezdék.*” Gyakorló iskola nélkül semmit sem érnek. Nem nevelnek valódi tanítókat. Kevés készülettel, fogyatékos tudással bocsátják el őket. „Különködés és vergődés“ ez, mely csak akkor volna indokolt, ha nem volnának állami képzők.² „*Felekezeti jogakadémiának*“ nincs „*létoka*“. A felekezetek okosan tennék, ha a költséget hasznosabb nevelési célra fordítanák.³ *Felekezeti kereskedelmi iskola léte „indokolatlan.*“⁴ Nálunk a jogi tanszék felállítását is úgy itéli meg, hogy többen „elvitathatatlanul jó szándékkal, de korlátolt felfogással és elfogultsággal“ buzgólkodtak azon, mert az legalább is felesleges volt.⁵

Ime látjuk: Kovácsi az oktatásügy államosítása kérdésében nem egészen őszinte. Kezdetben mindegy neki, hogy az oktatás kinek a kezében van, az államéban vagy a felekezetében, de később anélkül, hogy elvi álláspontra helyezkedne, minden kétséget kizáróan nyilatkoznék, elsodródik eredeti álláspontjától mind közelebb az államosítás gondolata felé. Az egyház az 1848 évi 20 t. c. meghozatala utáni lelkes hangulatában és örömeiben olyan kijelentéseket tesz a nevelésügy kérdésében, melyeket néhány hónappal későbben kiküldötteinek adott utasítás szavaiban kénytelen elburkolni és elhalványítani, sőt visszaszívni. Kovácsi felfogása az ellenkező útát tette meg: kezdetben óvatos, mérsékelt, a túlzó nacionalista eszmeáramatot nem helyesli, éles és megfontolt, higgadt szavai vannak a magyar nyelv tanításának erőltetése ellen. De élete vége felé, a 80-as években a nemzeti gondolat mindjobban úrrá lesz lelkén s felfogása kezd mindjobban az államosítás irányába tolni. Lelkét kezdik politikai szempontok és gondolatok irányítani. Aki az 1879 évi törvényt lehetetlennek mondotta, a vegyes ajku iskolát abnor-

¹ Család és Iskola, 1890. 97, 109, 118 l.

² Család és Iskola, 1891. 153, 165.

³ Keresztény Magvető, 1884.

⁴ U. o. 1885.

⁵ Mikó Lőrinc életrajza. U. o. 1871.

mitásnak, a tanulás, imádkozás nyelvét csekély értékű tényezőnek, az két év múlva már arról beszél, hogy csak egy politikai nemzet és egy politikai nyelv lehetséges.

Valláserkölcsi nevelés a népiskolában. Kovácsi állandó éber figyelemmel kíséri a közoktatás terén felvetődő kérdéseket s alapos és erős meggyőződésen épülő nézeteivel és bírálataival vezető egyénisége lesz az egységes magyar közoktatás kifejlődésének.

Még a népoktatási törvény hozatala előtt népnevelésünk egyik „tévedését“ abban látja, hogy a népiskolának igen magas célt tűzünk ki s igen sok, oda nem illő tárgyat viszünk be a tantervbe. „Nevetséges“ az a mozgalom, hogy az anyanyelv grammatikáját akarják ott tanítani. „Jobb keveset jól megtanítani, mint sokféléből valamit zavarosan“, mondja Brassai szellemében. S ha obscurantizmussal vádolják is, kimondja, hogy „a vallásos és erkölcsös nevelésen és oktatáson kívül az olvasás és íráson, a honismén s a gyakorlati, különösen fejbeli számíttáson kívül több nem lehet“ a népiskola tárgya.¹ Pár év múlva Eötvös utolsó évi jelentését szemelgetve megismétli felfogását: „hüen és tántoríthatatlanul“ áll ama nézete mellett, hogy népiskoláinkban inkább keveset, de jól és értelmesen tanítsunk.²

Mikor Eötvös népoktatási törvényén dolgozik, ugyanakkor Kovácsi történelmi visszapillantást vetve megalkotja a felfogása szerinti iskolát. Az 1839 évi főtanács *hibásan szervezte a népiskolát*, — mondja Kovácsi³ — mert a népiskolákat és a gimnáziumot megelőző iskolákat *azonos természetűeknek* tekintvén, *egy tantervet* adott nekik. Mi hozzátehetjük: a főtanács csak annyiban hibázta el a dolgot, hogy még mindig a II. Ratio gondolkörében élt, amely nem ismerte még fel a népnevelés sajátos feladatát s az alsóbb iskola tantervét a gimnázium célja szerint idomítva állította össze. A valódi népiskola gondolatát a 40-es évek szülték, de még a 48-as törvényhozásnak sem volt ideje törvénykönyvbe iktatni. Erre csak a kiegyezés utáni alkotmányos élet keríthetett sort. Kovácsi már tisztán láthatta, hogy *merőben különböző a népiskola és a gimnáziumokra előkészítő iskolának nemcsak a feladata, hanem a tanítás módjai, ideje, eszközei is*. És ha azonos szervezetet adunk, az „szükségképen mindkétféle intézetnek kárára és hátrányára lesz.“

¹ Tévedésünk a népnevelés ügyében. Ker. Magvető, 1867.

² A vallás és közokt. miniszter jelentése a közoktatás állapotáról. Ker. Magvető, 1871.

³ Népiskoláinkról. Ker. Magvető, 1868.

Ő a népiskolának egészen más szervezetet adna. A népiskola önálló, bevégzett teljes nevelő- és tanintézet. Célja: az erkölcsiséget szilárdítani, hogy az iskola moralitása a falu moralitásának ellenőre, istápjá legyen. Eszköze: a vallás. És ezért a népiskolának határozottan vallásos irányúnak kell lenni. Mert fájdalommal látja, hogy az értelmi fejlettséggel nem mindig jár együtt a jóság és nemesség. Pedig tudja, hogy a római népet a *pietas*, a *vallásos hit* tette nagygyá. Ehez az alapgondolatához egész életén át belső meggyőződéssel ragaszkodik. Örömmel látja a népiskola derekas működése következtében az ismeretek terjedését. De az erkölcsi élet sok szomorú jelensége előtt nem huny szemet. Nem találja „a vallás- és erkölcsi életnek azt az egyszerű bensőbb nyilvánulását, azt a keresetlen, egyszerű egyenességet, a közügyekben a hittel párosult önzetlen, csendes munkálkodást, az elvekhez és meggyőződéshez való kitartó ragaszkodást és a cselekvésnek ezek alá való szigorú rendelését.“ Mindezeknek okát abban látja, hogy „köznevelésünknek nem alapja a vallásos oktatás.¹ Két évvel később, életének utolsó évében is arról panaszol, hogy a nem felekezeti népiskolákban „a vallás- és erkölcsoktatás egészen mellőztetik.“²

Alljunk meg ennél a gondolatnál egy percre. Kovácsi nem élte át a világháborút, a nyomában járó forradalmakat s nem voltak szivettépő élményei a háboru utáni közélet erkölcsi leromlásáról. S mégis teljes joggal vélt panaszkodhatni az erkölcsi közszellem hiányáról, melynek okát abban látja, hogy az állami népoktatásnak nem középponti tárgya a vallás-erkölcsi oktatás. Nem kutatom most azt, hogy ellenmondást látunk-e felfogása és ama másik között, hogy neki mindegy: az egyházak vagy az állam kezében van-e a népoktatás. De rá akarok mutatni arra, hogy nekünk ma, a nagy háboru után, százszor több okunk van panasolni az erkölcsi közszellem sülyedéséről s ezt a szomorú jelenséget sok egyéb mellett a felekezeti iskola háttérbe szorulásának is tulajdonítani. Mikor az imperium változás után Románia az oktatásügyet egységesíteni s Erdély régi felekezeti iskoláit is államosítani akarta, a görög keleti, de főképp a görög katolikus egyház vezető férfiai ebben a felfogásban küzdöttek régi iskoláik fenntartása mellett. És a kisebbségek ebben a meggyőződésben védelmezték iskoláikat. Hogy álláspontjukat

¹ A tanítás és nevelés új jellege. Felolvasás a Dávid Ferencz Egyesületben. Unitárius Közlöny, 1889.

² A vallásos és erkölcsi élet előmozdításának eszközei. Felolvasás a Dávid Ferencz Egyesület torockói közgyűlésén. Unif. Közlöny, 1891.

nem tudták érvényesíteni, az nem az érvek gyengeségét mutatja, hanem az állami akarat hatalmát.

Nagyon figyelemreméltó az, ahogyan Kovácsi ezt a vallásos oktatást elképzei. Figyelemreméltó, mert Erdély multjának sajátos vallásos közszelleméből nő ki. Erdélyben a vallások egyenjogúsága és a lelkiismereti szabadság törvényekkel biztosítva levén, „a vallási türelem a közszellem egyik jellemvonása lett“, mert vallásos jellegű volt a köznevelés is. Az 1868 évi törvény alapján megindult vallásos nevelés eltávolodott ettől az iránytól. *A racionalizmus tanításával szemben hirdeti, hogy kétféle igazság van: egyik az, melyet a józan ész felfog, másik meg az, „melyet csak az isteni kijelentésben nyújtott hittel tudunk felfogni, megérteni.“* És a morál elvei „csak a kijelentés által nyújtott vallásos hitben kapják meg valódi magyarázatukat, szentesítésüket.“

Miben tért el a népnevelés a vallásos iránytól? Abban, hogy *nem igazi vallást, hanem dogmákat és hitcikkelyeket tanít*, melyek csak múló jelenségek s az emberiség műveltségi foka és felfogása szerint egyre változnak, míg a keresztény vallás alaptételei: Isten létele, gondviselése, jósága, az embernek Istenhez való viszonya, lelkünk halhatatlansága, Jézus tanításai s az aszerint való keresztény jámbor élet stb. örök igazságok, mindig fennállanak. *A mai vallásos nevelés legfeljebb csak felekezeli. A mi társadalmunk nem vallásos, hanem felekezetes — vallásos hit nélkül. Csodáknak idő előtt való tanítása csak hit nélkül való rituálizmusra vezet.* Vallást kell tanítani, miként Hollandiában, vagy az Egyesült Államokban, nem dogmákat.

Ennek az elfogulatlanul szabadelvű vallásos felfogásnak abban a szellemtörténeti eszmeáramlatban van a forrása, mely a 17 és 18. században Angliából és Hollandiából indulva elárasztotta Európa nyugatát s hozzánk a 18. század végén II. József abszolutisztikus uralkodása után jutott el, de intézményesen csak a 48-i törvényhozás szabadelvű törvénycikkeiben jut kifejezésre. Ez a mozgalom a *felvilágosodás*. A közoktatás terén Németországban a 48-i forradalmak politikai zavarai között sajátságos formák között nyilvánult. A század elején Pestalozzi, a végén Herbart pedagógiai gondolatrendszere uralta a lelkeket. A század közepe olyan korszak, melyben a pedagógiai szellemet reakciós politikai és egyházi áramlatok zavarják. A porosz állam fellendülése után azonnal jelentkeztek e reakciós hullámok, először a politika, azután az oktatás terén. Pestalozzi szelleme háttérbe szorul s hangsúlyozni kezdik az egyházi dogmai

oktatást. A politikai reakció a közélet minden baját az iskolának tulajdonítja. Azt mondták, hogy alássa a felsőség iránti engedelmességet, lerombolja az egyház tiszteletét, a vallásosság alapjait. Ezért a kormányok az egyházi hatóságokkal egyetértve a népnevelést vissza akarták terelni a régi mederbe s a tanítóképzést a régi egyházi korlátok közé szorítani. Az 50-es években három reakciós szellemű szabályzatot adtak ki.

Természetes volt, hogy ez a törekvés a tanítóóság lelkében heves ellenállást váltott ki. Követelték, hogy az iskola legyen tisztán állami intézmény, szabaduljon fel a papi felügyelet alól. Heves harc kezdődött, amely egészen a 60-as évekig tart. A tanítóóság élén Diesterweg áll, a berlini városi tanítóképzőnek 1832—47-ig igazgatója. Meggyőződése, hogy az iskola áldás az országra s a tanító a népre nézve az, ami a nap a világegyetemben. Pestalozzi törekvéseit folytatja, de a liberálizmus álláspontjáról s az uralkodó állami pedagógiával egyenes ellentétben. Ezért összeütközésbe jő hatóságával s távoznia kell állásáról. Az ütközés legélesebb pontja az volt, hogy követelte az iskolák és tanítók megszabadítását a papok felügyeletétől s a vallásos oktatás reformját. *Felekezetenkívüli, bibliai keresztény vallásoktatást* követelt az iskolában. A dogmai oktatás szerinte nem az iskola, hanem az egyház dolga. A keresztény vallás a legfenségesebb és legtökéletesebb vallás, de nem egy és azonos a felekezetektől hirdetett egyházi tanokkal.

Mikor ez eleven tollal és szenvedélyes lélekkel vitatott fejtegetéseket olvassuk, mintha Lessinget hallanók. Lessing is azt mondja, hogy „a dogmák koruk vallásos világnézetének kifejezése“ és mint minden emberi nézet és vélemény, a történelmi fejlődés törvénye alatt állanak. Lessing is azt hirdeti, hogy a természetes vallás — vagy saját kifejezése szerint — a humanitas vallásának célja az emberiség nevelése; ez a Krisztus vallása, de nem azonos az egyházak keresztény vallásával. Ezért kiált fel Diesterweg újra és újra: Lessing für immer! S ezért mondja őt és Schleiermachert „isteni emberek“-nek.

Diesterweget tehát a 18. század politikai és vallási liberálizmusa vezeti oktatásügyi kívánalmaihoz. Ezért kívánja, hogy az állam, „a nemzet formája“ szervezze az iskolaügyet s nem a község és nem az egyház. Csak a régi iskola volt „egyházi iskola“, amint a reformáció után megszületett. Az új nem „leánya az egyháznak“, miként „a protestantizmus sem fia a pápaságnak“. Most az iskola „valami denevérszemű állapot az állam és egyház között, mint a

denevér az emlősök és madár között“. A vallásoktatást sem szabad felekezetivé tenni, hanem felekezetnélkülinek, általános vallásosnak, „az észen, természetén és valláson alapulónak“ kell lennie. A káté „fakönyv“. Lehet, hogy a 16. században nem volt az, ma az. Ezért az iskolából ki kell dobni.¹

Mikor Kovácsi a berlini egyetem filologiai és neveléstani előadásait hallgatta, akkor dult leghevesebben a harc a városi hatóság és Diesterweg meg hívei között. Ez a küzdelem a hivatalos útról a hirlapok és folyóiratok hasábjaira, később a parlament politikai foruma elé terelődött. Az ifjuság, közöttük Kovácsi, szomjas lélekkel figyelte a küzdelem fázisait s boldogan telítette lelkét a vitatott eszmék erejével. S így történt, hogy Kovácsi a vallásoktatás kérdésében Diesterweg közvetítése útján Lessing és Schleiermacker „természetes vallásának“ híve lett. Késői bajnoka a felvilágosodás vallási felfogásának, melyről sokan kicsinyléssel nyilatkoztak, de amelyről megállapíthatjuk, hogy még ma is sokkal több híve van, mint amennyi tudatosan annak vallja magát.

És ez az oka annak is, hogy az állami vagy felekezeti iskola kérdésében elvi álláspontja háttérbe szorításával vagy legalább elhalványításával — amit felekezeti tanári állása magyaráz — nem vallott szint, hanem elsiklott a kérdés felett azzal, hogy mindegy neki, kié az iskola, az államé vagy az egyházé, csak legyen az az iskola jó és terjessze a nép között a vallásos szellemű kulturát.

Kovácsi vallásos világnézetének megértése végett messzire vissza kellett mennünk. Egyébiránt meg kell jegyeznünk, hogy vallásos világnézetének alapgondolatait már magyar unitáriusoknál is megtaláljuk: a vallás kettős forrására és a felekezetségre vonatkozót. Kovácsi felfogása a józan ész és a kijelentést tartja a vallás kettős forrásának. Ez a felfogás különbözően színeződik unitárius gondolkodóknál. *Molnos Dávid* 1816-ban azt hirdeti:² „Nagyon derék vezér ugyan a kijelentés, de az az élet minden környülállásaira ki nem terjedhet . . . Azért az élet szövevényein keresztül *egyetlenegy mindenkori vezérünk a józan gondolkodás*“. Az embert elméleti tökéletesedésében akár tudatlanságból, akár intereséből akadályozni, a legnagyobb alacsonyág, a kimondhatatlanságig való utálatosság, „melyhez nincsen hasonló felség megsértése“ — mondja

¹ Rein: Pädagogik in systematischer Darstellung. Langensalza, 1910—12. és Barth: Geschichte der Erziehung, 1920.

² Halotti beszéd P. Horváth Miklós felett.

1807 évi ádamosi Zsinati papszentelő beszédében. Tehát a józan ész a hit és vallás egyedüli zsinormértéke, melynek jogait korlátozni akarni — egyenlő a felségsértéssel. Ugyanigy vélekedik *Körmöczy*: Esmérő tehetségekkel birni és azokat nem használni — magában ellenkező dolog. S ha az okosság abban maga ellen szól, önnön maga gyilkosává léssen¹.

Itt a józan ész korlátlan erejében való hit emeli a lelkeket, pedig ismeretek már Kant ismeretelméleti megállapításai s azok a tételek, melyek az ismeret határaitól és korlátairól szólnak. A józan ész később elveszti már ezt a kizárólagos és egyedüli mindenhatóságát. Székely Mózesnél már, aki Jenában Friest hallgatta, az ész mellett a „sejdités“ is jogaihoz jut s felcsillan az a megismerés, hogy vannak vallási igazságok, melyek a józan észre megközelíthetetlenek. Ő a hitet nem a tudással szembe, hanem *melléje és felébe* helyezi. De hozzáteszi: a hitnél is az ész, nem pedig a kedély munkás nagyobbára; „honnan következik, hogy csak a kedélyben alapuló hit tudás nélkül a legjózanabb sohasem lehet².“ Rationalizmus azonban mégis kiütözik.

Ez a felfogás már Hegel hatását érezteti. 1833-ban az ürmösi Zsinaton tartott papszentelő beszédjében összefoglalván a keresztény hit lényeges alapelveit, nagy szabadelvűséggel állapítja meg, hogy egyetlen felekezet sincs babonáság nélkül s azért a józan okossággal ellenkező volna akármelyiket is uralkodóvá tenni és szomorú jele a tudatlanságnak és műveletlenségnek, hogy a különböző vallások felekezetek egymást gyűlölik és üldözik azért, hogy miért nincsenek velek egy hiszemben“.

Innen már csak egy kicsi lépés a felekezetesség ellen harcolni. Koronka Antal, egyike a 19. század legrendszerebben és felvilágosultabban gondolkozó unitárius papjainak, ismételten és szinte rendszeresen harcol a „felekezetesség“ szükkeblúségei, türelmetlensége ellen. 1842.-i kolozsvári zsinaton a papszentelő beszédjében a papoknak a vallás elveiből való nyilvános kikérdezését is az „ösidők szerencsétlen maradványának“ mondja: Azért szerencsétlennek, mert „minden közlelkységünk mellett se tudjuk magunkról egészben lerázni a felekezetesség szellemét, mely már egyszer oly borulttá tette a keresztény vallás kifejlődését“. Beszédjében a papok homiletikai teendőit is azért nem tárgyalja, mert „ez alkalmasint

¹ P. Horváth Ferenc főgondnok feletti emlékbeszédében. 1805.

² Észtan kezdők számára, Kolozsvár, 1893.

felekezetességre tartozik“. Mig egymásnak kérdésül tüzhetjük vallását, addig távol vagyunk Jézustól. „Járjatok bármilyen templomba, higgyetek, amit tetszik, legyetek hitágazatban különbözők, csak egyesek elvetekben az emberiség ügye mellett“.

Ime Koronka fogalmazásában a tiszta humanum eszméje, amint Herder kissé pathetikus fogalmazásában hirdeti s Lessing tiszta, általános kereszténységében leszűrődik. Ezt a gondolatot — a felvilágosodás örökségét — valósággal keblén melengeti. Három évvel később Székely Miklós püspököt a többek között azzal jellemzi¹, hogy vallásos volt, de nem felekezetes, mert „a felekezetesség a legbosszantóbb eretnokség“. 1859-ben pedig a csegezi templomszentelés alkalmával² így inti hiveit: „Ti azért legyetek buzgó hivei a templomnak, buzgók, de nem felekezetesek...“ A buzgóság Jézus lábainál ül s könnyeivel áztatja azokat, míg a felekezetesség tövis koronát fonogat Jézus és hivei számára... Ki áll jól, hogy a különböző hitű férj és nő azon egy párnán nem különböző menyországot alkotnak maguknak?“

Berde Áron 1845-ben a homoródalmási zsinaton tartott papszentelő beszédjének már a címe felhívja a kérdésre a figyelmet: *Miért van, hogy a vallás ahelyett hogy összekötne, egymástól elrekeszt s hogy lehetne ezen segíteni?* Az okot a felekezetességben találja, pedig a vallás célja az, hogy olyan kötelék legyen, mely a különböző világi érdekek által egymástól elszakított embereket egyesítse s így boldogítsa.

Ime egyházunk legjobb elméit foglalkoztatja ez a gondolat, amely úgyszólván a levegőben van. Kovácsit is megragadja s a társadalmi közéletnek számos baját s a közerkölcs hanyatlását, a hitélet felszines ceremóniákkal kielégülő sekélyességét onnan magyarázza, hogy a felekezetiséget nem ismerő, valódi keresztényi hit nem járta át a lelkeket s nem alakult igazi vallásosságot termelő erővé.

A felekezetesség ellen a szabadelvű ref. gondolkodók is küzdöttek. Szász Domokos, akkor még kolozsvári pap és tanár, 1868-ban a ref. tanárok értekezletén erős meggyőződéssel hirdette, hogy a felekezeti tantárgyakat ki kell dobni a tantervből s általános értékűekkel kell pótolni.³

Ez időben a német luth. közvéleményt is nagyon behatóan

¹ Emlékbeszéd Székely Miklós felett. Kolozsvár, 1845.

² Egy pár őszinte szó az unitária vallás lényegéről. Templomszentelés alkalmával mondotta Csegezen 1859, aug. 24-én.

³ Keresztény Magvető, 1868. 265. l.

foglalkoztatta a kérdés. Kehr¹, aki Ferencz József kátéjának forrásául szolgált, felveti a kérdést: hogy nem kell és hogy kell tanítani a vallást a népiskolában? Az első kérdésre azt feleli: mindenk előtt nem dogmákat, még pedig pedagógiai és vallási okokból. A másodikra: Tanítani kell az egyszerű bibliai igazságot, Krisztus kereszténységét, amely az embereket nem elválasztja, hanem egyesíti, nem vizsályt vet, hanem békét teremt. Egyik vagy másik vallás sajátos lényege nem az iskola, hanem a konfirmációi oktatás dolga. Az iskola nevelje őket keresztényekké, a konfirmáció katolikusokká, vagy protestánsokká.

Különben a felekezetenküli (confessionslos) vallásos oktatásról nagyon sok vita folyt. A vitatkozók nem voltak tisztában, hogy tulajdonképen mit is akarnak. Némelyek azt kívánták, hogy az iskolában ne tanítsanak vallást. Mások kívánják a vallásoktatást, de azt mondják, hogy felekezetenküli tanítók tanítsák — ne papok — és felekezetenküli gyermekeknek és szellemben. Olyan zavaros és ellenmondó felfogások hangzottak el, hogy maga a protestánsok berlini nagygyűlése sem tudta tisztázni a kérdést.

Ennek a gondolatnak nálunk az lett a gyakorlati eredménye, hogy a népiskolai vallásoktatás tantervét — vajjon volt-e egyáltalában? hiszen nem tanítottak egyebet, mint a Miatyánkot, Hiszekegyet, tizparancsolatot, kis kátét — revízió alá vették, az új elvek szerint átdolgozták s a 90-es években elkészült a Boros *Jó gyermek könyve*, mely a felekezeties szellemnek nyomát is alig mutatja s e tekintetben úttörő kézikönyveink történetében.

Nézetei a népoktatás tekintetében. Kovácsi a legelső között áll azok sorában, akik a népoktatás ügyét jól megfontolt tanácsokkal, tárgyilagos bírálattal irodalmilag szolgálják. Ilyen irányu működése már a népoktatási törvény meghozatala előtt kezdődik s a miniszter évi jelentéseinek mindig elvszerű bírálataival élete végéig tart. Így egyike lesz azoknak az előharcosoknak,² akik a népoktatás újjászervezésekor irodalmi munkásságukkal útját egyengették az újabb eszméknek s a tanítóóság anyagi emelkedésének és társadalmi megbecsülésének. Nem délibábos lelkű optimista. Látja a fejlődés útjában álló gazdasági és szociális akadályokat. Látja a leküzdendő akadályokkal szemben álló erők és eszközök elégtelenségét. Nem osztja azoknak a lelkes rajongóknak optimizmusát, akik az alkot-

¹ Der christliche Religionsunterricht in der Volksschule, Gotha, 1870.

² Kovácsi Antal. Néptanítók Lapja, 1892, 46. l.

mány helyreállítása után túlságos reményekkel és várakozásokkal indultak munkának. Az ő józanon kutató értelme és a valóságot tisztán meglátó ítélete az élet valóságban adott alapjait sohasem hagyja el. De lelkétől távol áll a reményvesztettség és elkedvetlenség érzelme is. Fáradhatatlanul küzd és munkál. Őszintén is lelkéből örvend, ha valahol fejlődést lát. Egyszer kialakult nézetét és meggyőződését nehezen változtatja. Konzervatív olyan értelemben, hogy nem kap minden új eszmén, csak azért, mert új. Egyaránt meglátja a jót és rosszat a múltban is, a felvetődő új áramlatokban is. És meggyőződését nyíltan és bátran kimondja, még akkor is, ha maradisággal, „obscurantizmussal“, ultramontanizmussal vádolják is. És nagy öröme szolgál, ha a fejlődés egyben-másban őt igazolja.

Már láttuk fennebb, hogy nálunk ő volt az első, aki a falusi elemi iskolák és gimnáziumot megelőző, később u. n. *előkészítő iskola* azonos szervezetének elvi tévedését észrevette. A kétféle iskola célja és működési viszonyai merőben különbözök. Ha egy terv szerint működnek, szükségképen mindkettő hátrányba kerül. Ezért mindkettő szervezetét módosítani kellene „korunk kívánalmához képest“. *Kolozsvári, tordai és keresztúri elemi iskoláinkat polgári iskolákká alakítaná át*, még pedig úgy, hogy több számtant és „földiratot“ tanítana s az utolsó évben a németet is. A tanuló innen bátran léphet az iparos pályára.

A falusi iskola legyen „határozottan vallásos irányú“. Célja a formális képzés, a lelki tehetségek fejlesztése. Eszköze az u. n. „értelmi és beszédgyakorlatok“, ami azonban nem külön tantárgy, hanem minden tantárgynál a tanításnak módszeres formája. A tantervbe igen sok tantárgyat veszünk fel, mert helytelenül a falusi embert nem magához, hanem magukhoz mérjük. Azt kívánjuk, hogy annyit tudjon, mint mi. Matematikai földrajz, „terményrajz“, természettan, magyar nyelvtan (!) nem oda való, legalább önállóan nem, hanem csupán, mint olvasmányok. Számtanból a négy művelet egész számokkal és törtekkel, mértanból a „sikmérés“. Minden ismeretet egyedül az olvasókönyv ad. „A falusi gyermeknek az ábécés és vallásos könyvön kívül egyetlen könyv kell: az olvasókönyv“. Mikor a miniszter 20 év múlva 1888/89. évi jelentésében nyilvánítja azt a tervét, hogy meg akarja csinálni a minimális tantervet úgy, hogy a gyermeknek csak egy könyve legyen, e tervben némi önérettel régi gondolatát látja s megállapítja, hogy már Trefort is elismerte, hogy a népiskola nivója a törvényes kívánal-

makban igen magas.¹ A tanítás központja az olvasás és írás. A 6—12 éves gyermekeket 3 osztályba sorozná; fiúkat, leányokat vegyesen. Ebben nem lát veszélyt. Ebben a korban ők nem fiúk és leányok, hanem gyermekek. Minden osztály tantárgyával két évig foglalkoztatná a gyermekeket. Így a tanulók egyharmada mindig a tanító közvetlen vezetése alatt tanul. Az időt nem egész, hanem félórákra osztaná be.²

Ez Kovácsi népiskolai programja vázlatos vonásokban. Mai szemmel megítélve, talán kevésnek, szűkkörűnek látszik. Sőt az ő korában is voltak, akik keveselték a kívánalmak e szerény mértékét. Ezek azok, akik az új törvény előírásait valóságnak vették, holott azok csak kívánalmak voltak, csak kitűzött cél, a mérték maximumai melyet el kell érni. Ezek a porosz népiskolák fejlett viszonyait s a nép emelkedettebb színvonalát vették mintául. S elfelejtették, hogy nálunk e kívánalmak megokolt követeléséhez az összes előfeltételek hiányoznak.

Kovácsi nem délibáb után futott, hanem reálisan számbavette a való helyzetet minden külső és belső adottságával s ehez mérten tűzte ki a népiskola célját s válogatta meg eszközeit. És e programjához végig hű maradt. A miniszter évi jelentéseit ebből a szempontból bírálja, a felvetődő terveket, eszméket és gondolatokat ehez a mértékhez méri, méltatja vagy bírálja. A miniszternek a felekezeti oktatásra tett észrevételeit ezen az alapon mérlegeli. Mikor Eötvös 1870 évi utolsó jelentését méltatja,³ ismétli, hogy igen magas kívánalmakat fűzünk az iskolához, igen sok tárgyat viszünk be, ami nem oda való. „Hűen és tántorithatatlanul“ áll ama nézete mellett, hogy inkább keveset, de jól és értelmesen tanítsanak. 1874-ben⁴ külön cikkben tárgyalja a ma koedukációnak nevezett kérdést s azt mondja, hogy a népnevelés célja nemcsak hogy megengedi, hanem egyenesen igényli a *vegyes* iskolát. Mert hogy bármely kis községben az egy tanító iskola megosztassék, azt a tanúgyre és iskola érdekére veszélyesnek tartja. Az iskola hat osztályúvá tétele „egyenesen célellenes“. Miért? Ha a fiúk s leányok külön vannak s egy tanító van, akkor a tanítónak 12 órája, s egy osztállyal csak egy félórája van. Lehet-e ilyen esetben a tanítástól kellő eredményt várni? Mikor a miniszter évi jelentésében panaszolja, hogy a tör-

¹ Család és Iskola, 1891. 153., 165. l.

² Népiskoláinkról. Keresztény Magvető, 1868.

³ Keresztény Magvető, 1871.

⁴ Vegyes iskolák. Néptanítók Lapja, 1874. 248 l.

vény és tanterv értelmében nincs meg mindenütt a 6 osztály, Kovácsi még biztatja a tanítót: jól teszi, ha 4 osztályt tanít s nem hatot. Az ismétlő iskolások törvényszabályozta oktatása helyett pedig az amerikai példát ajánlja követésre, akik ifjúsági egyesületeket, klubokat alakítanak s téli estélyeket tartanak velök.¹ De a nevelés érdekei is kívánják, mert a leányok társasága tompítja a fiuk természetes nyersségét s versenyt fejleszt köztük. A kérdéshez hozzászól a Néptanítók Lapja szerkesztője, Gyertyánffy István is s teljes meggyőződéssel vallja Kovácsi nézeteit. Az elkülönítés fényűzés, melyet svájci tapasztalatok nem igazolnak s már ott is visszatértek a vegyes iskolához. Nem így a Keresztény Magvető szerkesztősége, amely Kovácsi felfogását a „szükség nagy mester“ elvéből magyarázza s e nézete támogatására hivatkozik arra, hogy a főtanács már el is rendelte népesebb és vagyonosabb egyházközségeknél leányok részére külön tantermek építését.

A kérdést azóta is sokat vitatják, de nem a nép-, hanem a középiskola szempontjából. A népiskola szempontjából azonban az élet a Kovácsi felfogása értelmében döntötte el, habár az 1868 évi törvény a gyermekek nem szerint való elkülönítését rendeli el. Kovácsi „némi elégtételt“ lát abban, hogy néhány évvel később, 1881-ben már belátták, amit ő azelőtt állított, hogy az együttes nevelés nem baj, sőt célszerű. Akkor divatos áramlat volt, ma már elült.²

Kovácsi az 1868 évi törvény lényeges hibájául látja, hogy az iskolaügyet kivette a közigazgatás, jelesen a megye hatásköréből s a tanfelügyelőségre, megyei iskolatanácsra és iskolaszékre bízta. Mert így „a személyes felelősség megosztatott a testületi felelősséggel.“ De a hiba még halmozódik azzal, hogy nincs végrehajtó hatalma. Mégis az iskolaszéktől, mint a szülőknek az iskolával való közvetlen érintkezésétől s felügyeletétől, amely az iskolaügy iránt érdeklődést és közvéleményt teremt, igen jó hatást vár. Ezért üdvözlí³ örömmel az 1873 évi főtanácsnak azt a határozatát, amely a presbiterium kebeléből *iskolaszékül* háromtagu bizottságot szervez, mely az iskolába járást és a nevelés és oktatás egész ügyét ellenőrizzé. Mert kétségkívül igaz, hogy az oktatásügy haladásban van, de csak a multhoz képest. Ha a józanon támasztható igényeket vesszük mértékül, a hiányok felülmulják az eredményeket s a haladás nem

¹ Család és Iskola, 1891. 153 l.

² A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1878/79. és 79/80. évi jelentéséből. Ker. Magvető, 1881.

³ Keresztény Magvető, 1874.

megnyugtató. Népünknel a haladás szükségességének érzése „nem elég mély és nem elég élénk.“ Ez az oka a sok iskolamulasztásnak.

Valósult-e Kovácsinak az iskolaszék üdvös működésébe vetett reménye? E kérdésre nem mernék határozott igennel felelni. De azt merném állítani, hogy mai nyomorult népnevelési viszonyaink között is csak az lenne népnevelésünk emelésének biztos módja, ha az iskolaszékeket mindenütt öntudatos, értelmes elemekből sikerülne összeállítani. A háboru folyamán s a forradalmak után szerzett tapasztalatok Németországban arra indították a népnevelés ügyét intézőket, hogy a népnek az iskolai tanácsok útján több beleszólást engedjenek az iskola vezetésébe és felügyeletébe.

A népnevelés lassu haladásának okát a *kellő felügyelet és az érdeklődés hiányában* látja. A rendőri zaklatásnak nem barátja, legkevésbé a tanítóknál, minthogy „lelkiismeretes munkaszeretetet, kötelességérzetet nem képes teremteni.“ De nálunk „hiányzik még az észszerűen szükséges felügyelet is.“ Miért? Azért, mert kényszerítő végrehajtó hatalommal sem az állam, sem az egyházak nem rendelkeznek. Nem pedig azért, mert a népnevelés tényleg nem az állam, hanem az egyházak kezében van. Hiszen 14000 népiskola közül¹ csak 5—600 községi vagy állami iskola van az állam kezében. Az egyházak csak panaszkodnak, de az állam közegei nem gyámolítják az egyházakat. A miniszter sürgeti ugyan az iskolába járás szorgalmazását, de nincs elég tanterem. A két baba között — a gyermek vesz el. A tanfelügyelők? Egynek 2—300 iskolája van. A sok táblás és rubrikás kimutatástól nem érnek rá iskolalátogatásra. Az iskolaszékek vagy járatlanok, vagy csak papiron léteznek. *Közvetlen felügyezésre volna szükség*, melyre legilletékesebbek volnának a papok. De érzi, hogy ez most nem időszerű eszme s azért nem vitatja. Később a közoktatási miniszter 1886/7 évi jelentését vizsgálva nagy örömmel és elégtétellel látja, hogy a miniszter az általa ajánlatba hozott közvetlen felügyelet eszméjét elfogadva *iskolalátogatói* állásokat szervezett, melyeket alkalmas szervnek tartja egyenes, őszinte jelentéseket tesznek.²

Ismételten foglalkozik a felső nép- és polgári iskolák kérdésével. Ez két különböző intézet. Költségesek s mégsem prosperálnak, mert „nem dolgoznak céljukra“. A polgári iskola célja, hogy megadja az iparos pályára menőknek az általános műveltséget.

¹ Közvetlen felügyelet. Néptanítók Lapja, 1874. 271 l.

² Család és Iskola, 1889. 57, 65, 77, 85 l.

A felsőbb népiskoláé, „hogy jó módu szülők, kik gyermekeiket nem akarják magasabb szakképzésben részesíteni, gyermekei vagyonukhoz mért műveltséget szerezzenek“. A *leány polgári* iskola annál fogva indokolatlan, mert „nem látjuk létezésének logikai okát“. Vegyes polgári iskolát különösen a felső osztályokban nem engedne.¹ A felsőbb népiskola tanulói $\frac{4}{5}$ részben leányok, költségesek, létezésük nem indokolt, nem természetes. „Számukra nincs hely, nincs kenyér“.² „Nagy visszásság és értetlenség“, hogy a felső népiskolát magasabb intézetnek tervezték s mégis a polgári iskola tanterve magasabb. Abba csak a teljes elemi iskolát végezettek, ebbe a 4 osztályt végzetek vehetők fel. Minthogy a felső népiskola magában nem akar sikerülni, ipari és földművelési oktatással kötik össze, amit helytelenít. A polgári iskolák két felső osztálya néptelen. Nem is kell négy osztályosnál magasabbnak lenni. A latin is, a magasabb tanfolyam is „ellenkezik a polgári iskola természetével“. A leányok számára a polgári iskola „abszurdum, mert elveszi a népiskola 5—6. osztályát s prevarikáció a nép- meg felső leányiskola ellen. A polgári iskoláknak kereskedelmi tanfolyammal való összekötése „valóságos nyegleség“. Örvend a nőnevelés fejlődésének. Látja, hogy a felső leányiskolák kedvenc intézetei a közoktatási kormányznak. Meg van elégedve eddigi fejlődésükkel. „További erőszakolását az adatokkal és tényleges viszonyokkal való teljes ismeretlenségnek vagy nyegleségnek“ tartja.³ 1881-ben még azt mondotta, hogy felső leányiskolák fenntartását nem gáncsolja ugyan, de fényüzési cikknek tartja.⁴

Kovácsi a miniszter évi jelentéseit nagy figyelemmel kíséri s nem késik a számok és adatok tengeréből kiemelhető tanulságokat feltárni. Bár nem barátja a rubrikás közigazgatásnak s ahol csak lehet, mindig és mindenütt ostorozza és gúnyolja, a lényegét kereső előtt értéktelennek mondja s a ráfordított időt elveszettnek. Mj haszon van tudni, hogy 1880, 81-ben 18,101.079 félnapot mulasztottak.⁵

Az iparnak iskolákban való tanítását helyteleníti s óhajtja, hogy a kormány hagyjon fel erőszakolásával. Polgári iskolák mellett ipari tanműhelyek állításának, óhajtáná, hogy semmi sikere ne

¹ Család és Iskola, 1891.

² Keresztény Magvető, 1885.

³ Család és Iskola, 1889.

⁴ Keresztény Magvető, 1881.

⁵ Keresztény Magvető, 1883.

legyen. Az unalomig kell ismételnie, hogy mesterséget, ipart csak műhelyben, nem pedig iskolákban lehet tanítani és tanulni. Egyenesen nevet és bosszankodik azon, hogy elemi iskolák szalmafonással, lombfűrészeléssel, kosárfonással, kefekötéssel foglalkoznak. Ámitásnak mondja, mikor jelentik, hogy Hátszeg „ablakvágást” tanít s gúnyolódva mondja, hogy egészen új mesterségeket is fedeznek fel. „Óhajtanók, hogy ily nevetséges dolog, minő a népiskolákban mesterségek tanítása, ne vitessék világ eleibe. Bár csak az illetők e kimutatásból látnák meg, minő sületlenség az egész ügy.¹ Megbotránkozva látja, hogy több állami tanítóképző mellett u. n. *tanműhelyek* voltak berendezve s hogy népiskolákban is foly iparos oktatás. Nem speciális iskolákban iparágakat, mesterségeket tanítani, lehetetlen. S ha jelentés van ezekről, csak azt mondja, a papiros türelmes. Csak ámitás az, hogy a valóságban megvoltak.² 4 évvel később már örömmel látja, hogy „az iparos rajongásból kiábrándultunk”.³ Boldog emléké, nagyon is impresszív természetű és intézkedésű közoktatási miniszterünk sürgette, de az eszme és áramlat is lejárt.

1889-ben még „céltalan és hasztalan idő- és pénzvesztegetésnek” mondja iparágak tanítását tanítóképzőkben és népiskolákban. De a következő évben már örömmel látja, hogy a képzőknél ipari oktatásról nincs említés s örvendene, ha ez azt jelentené, hogy kiveszett. Viszont hiányul emeli ki, hogy a faiskola még mindig nem részesül kellő méltánylásban.⁴ A mezőgazdasági oktatás is nagyon meddő ága a tanítóképzésnek. Minden kár nélkül ki lehetne hagyni a tanfolyamból. De ezzel szemben legnagyobb gondot kellene fordítani a gyümölcsfatenyésztésre és méhészetre. A tanító a gazdaságban csak kontár lehet. A népoktatásnak nem célja, hogy mesterembert és földmivest neveljen, hanem az, hogy embert neveljen és tanítson.

Ez a kérdés súlyos keresztje volt a régi magyar népoktatásnak. Az u. n. *ismétlő iskolázás* csak papiroson a jelentésekben volt meg. Az iskola nem tudott a nép lelkéhez férkőzni. Nem látta gyakorlati hasznát és előnyét. Ugyanaz az állapot ma is. Romániában e kérdésnek nincs multja. Itt ismétlő iskola a törvény szerint

¹ Keresztény Magvető, 1882.

² U. o. 1885.

³ Család és Iskola, 1889.

⁴ Család és Iskola, 1889, 1890.

sem volt egészen a jelenleg érvényben levő törvény meghozataláig. Most meg van a törvényben, nincs meg a valóságban. A törvény azzal törekszik iskolába csalni a népet, hogy a felső tagozat tantervébe a vidék foglalkozása szerint változó gyakorlati, szaki irányu oktatást ir elé. A dolog még sem megy. A népnevelés éhségét, a művelődés szükségességének érzését kell felkelteni a lelkekben. De ez hosszú, kitartó, fáradhatatlan és apostoli népnevelő munka eredménye, melynek előfeltétele fejlett szociális és közgazdasági állapotok teremtése. Különben az elmélet sem egybehangzó a felső népoktatás célját illetőleg. A bukaresti egyetem pedagógia-tanára, Antonescu pl. erős meggyőződéssel hirdeti, hogy a népiskola felső tagozatának is az általános népműveltség megadása a célja. Epen mint Kovácsi.

A jelentésekből megállapítja, hogy a tanítónők képeztetése többbe kerül az államnak, mint a tanítóké. Az 1881/2. és 8²/₃ isk. évekről szóló jelentés szerint a miniszter a tanítójelöltek számát úgy akarja apasztani, hogy a növendékek segélyét folyton alább szállítja. Ezt nem helyesli. „Nem bánom, bár mennyire nehezitse is a kormány a tanítónőképezdékbe való beléphetést, de a fiunövendékek segedelmét ne szállítsa, különben csak oly selejtes ifjak kerülnek oda, akik más tanintézetekből kiszorulnak“.

Ha Kovácsi a mai leány iskolázását, társadalmi és közgazdasági szerepét szemlélhetné, nagyot nézne a világ fordulását, nem érezné magát jól közöttünk. Persze, közébünk esik a nagy háboru, amely e tekintetben is eddig nem sejtett áramlatot indított útnak. Kovácsi még csak lassan, leptiben, módjával nyitná meg előttük az iskola kapuját. Még félti őket az élet durva érintésétől. „Megraboljuk leányaink gyermekéveit, a gyermekszobát tudományműhellyé változtatjuk. Olyanokat tanítunk, amiket nem érhetnek és tanulhatnak meg. Ma már — mondja tovább — a 20 éves leány vén leány, a 22 éves fiu a fiatalság természetes multságát, pl. a táncot és társasjátékokat hozzá illetlen gyerekségeknek tartja.¹

Vajjon mit szólna a mai mindkét nembeli ifjuság szerepéhez és életfelfogásához ?

Dr. Gál Kelemen.

¹ Luxus a nevelésben. Keresztény Magvető, 1883.

V e r s e k .¹

Jön az ősz, jajj!

Jön az ősz, jajj!
Köd ül az ormokra,
Fekete varjak
Szállnak a tornyokra.

Jön az ősz, jajj!
Hidegek a vizek,
Bús némaságtól
Fájnak a ligetek.

Jön az ősz, jajj!
A szívünk meglapul,
Hideg hóharmat
A lombról lombra hull.

Jön az ősz, jajj!
Várjam-e meg jöttét?
Sok fiatal álmom
Messze szálló röptét.

Ürmös, 1930.

Fekete Lajos.

Vagyunk.

Tudom, hogy vagyunk.
Némán szenvedők
S az éjszakákban is
Bizva reménykedő eldugottak,
Akik mások helyett is vérezünk
S akiknek titkos örömünk a fájdalom.

Tudom, hogy vagyunk.
Öngyilkosok,
Akik már sokszor széjjelzúztuk
Akarva és önfellobbanással
A szenvedések szirtjén önmagunk.

¹ Mutatvány szerzőnek közelebről megjelenő vers-kötetéből.

Vagyunk, akik sirtunk.
Távol honunktól és önmagunktól,
Idegen tengerek partszélein,
Hol új hazának induló hajókba
Nem ment, de gyökeret vert
A parton a lábunk.

Vagyunk, akik sok titkos álmot
Szebb időkre magunkba zártunk.

Vagyunk, akik már sokszor visszajöttünk
Nagy temetések gyászdombjai közül
S újra beálltunk, új menetekbe.

De még sohasem csalódtunk hitünkben.

Ürmös.

Fekete Lajos.

Mária könyörög.

Mária öröme nagy volt
És szive halk imákat dobogott
A gyermekért.
A fájdalom testében megbékélt
S merengve szötte szép,
Aranyfonású szálakból a sorsát
A kis jövevénynek.

És végig fut most Palesztinán a hir,
A vérfagyasztó, gyilkos üzenet:
Minden gyermeket megöljete!

És látja jönni döngő lépésekkel
Gyermeke felé a gyilkosokat.
Lándzsák éles hegyét érzi közeledni
Az éji sötétben.
Kétségbeesetten omlik a bölcsőre,
A békén szendergő apró csecsemőre.

Nem, nem, ezt nem adom! Ez az enyém!
Az én életem, az én mindenem!
A szívem alatt én hordoztam őt,
Mint megváltó erőt, szent ígéretet.
Kinos szaggatások, tépő fájdalmak közt
Ő volt a reményem.
Kérjetelek akármit anyai szívemtől,
Mindent odaadok, ami az enyém,
Csak ezt az egyetlen egy kincsemet nem!

Vegyétek el a kicsiny hajlékot,
Ahol én születtem s ahol
Édesanyám értem áldozott.
Vegyétek el a földet, a vizet,
Virágok illatát, madárdalt ne halljak
Többé sohasem.
Ne halljam a lombok sejtelmes zúgását,
Ne lássam az égnek nyúló bérceket.
Tépjétek le rólam a takaró rongyot,
Legyek meztelen, koldus — senkise.
Sorsomat átkozni érte nem fogom,
De a gyermekemet, — oh — azt nem adom!

Az ő mosolyából lesz az örömöm.
Az ő gügyögése lágy muzsikájára
Szent remények tüze lángol szívemen.
Sirása az erdők fájó zokogása
És a kacagása új világ jövésnek
Hajnalhasadása.
Hangja csendülése lesz harangkondulás
Templomi imára,
Szemefényétől kap fényt az én vert szemem
Édes látomásra.
És ha nő délcegen majd kemény alakja:
Égbenyúló csúcsok meredekét látom
És érzem az élet fenséges hatalmát
És igazi titkát az életadásnak,
Mit az Isten adott az édesanyáknak
A megdicsőülés rejtett üdvéként.
Én a gyermekem életét akarom!

Holnap már álmodom, ha ma megverték,
Szép jövődőről,
Mert érzem, hogy piheg keblemen a gyermek.
Holnap már vágy-bimbók nyílnak ki szivemben,
Ha ma letépte is onnan őket a bűn,
Holnap már kisarjad karomban az erő,
Ha ma lesújtott is a csúnya leverő
Balkezű sors.

Oh Istenem ! tartsd meg nekem e gyermeket,
Hogy érezzem pici szivedobogását,
Oh Istenem védd meg pihegő életét,
Szája gügyögését, ajka mosolygását.
Oh Istenem védd meg az anyák szent jogát,
Az új életadást s azt a szent hivatást,
Mivel a magvakból gyümölcsöt nevelnek.
Oh Uram! ne verd meg az édesanyákat,
Halld meg a bölcsöktől felszálló imákat!

*

És megcsókolta kicsiny gyermekét.
A csókra lassan megnyílt az ég.
És fény áradt széjjel a szegényes házban,
Amikor hallatszott: A gyermek a tiéd!
Bizzatok Istenben s az anyák jogában!
Az élet e drága, szent ajándékában!

És Mária kincse a világé lett.
Az édesanyai féltő szeretet
Megmentette a drága gyermeket.

Fekete Lajos.

Az egyházhivek fegyelmezése.

A fegyelmezés kérdése nem új, egyidős az emberi társadalom legprimitívebb alakulatával, amely a kezdet kezdetén is bizonyos törvényen épült. Az egyházban is egykorú az anyaszentegyház kezdetével. Hogy aztán mégis vannak időszakok, amikor elenevebben foglalkoztatja az emberiség lelkét a fegyelmezés kérdése, az onnan van, hogy az ember lelki, társadalmi, erkölcsi életének is megvan a maga változékony hullámverése. Hol a magasba emelkedik, hol a mélyre száll.

Amikor az erkölcsi, társadalmi élet légsúlymérője magasan emelkedik, jele, hogy az önfegyelmezett emberi lelkek élete derült, csöndes időt mutat, ám amikor depresszióra áll, erkölcsi, társadalmi életünk dekadenciájában mindinkább előtérbe tolódik, az önfegyelmezést nem ismerő tömeg életében, a fegyelmezés kérdése is.

Ilyen időket élünk ma egyházi, polgári, társadalmi életünkben egyaránt. Ez magyarázza, hogy a mindenfelé naponta meg-megújuló fegyelmeztelenségek napirendre hozták az egyházban is a fegyelmezés kérdését.

Amint a „Keresztény Magvető“ ezévi 62. évfolyamának I. füzetében, vezető helyen épen egyházunk egyik világi feje, főgondnoka is megjegyzi, épen a kérdéssel foglalkozó cikkében: „ma, a világháború által sajnálatosan eldűrvitott erkölcsi érzék, a megnövekedett önhittség és megfogyatkozott hitbuzgalom, kapunyitógatói a fegyelmi vétségek sokasodásának és súlyosbodásának“. Ezen a kapun a jövőendő élet, az élniakarás számára, a fegyelmezetlen tömeggel egyidőbe lépik be a tisztultabb lelkek szándékában az egyházi életben is, az egyházhivek fegyelmezésének szükségessége az e célt szolgáló elavult, régi fegyelmezési formáknak reformálása és felújítása, a haladó idő szellemével való összeegyeztetése.

Az unitárius egyházban a háború után, 1922. évben megindult reformmozgalmak felvetett kérdései között az egyházhivek fegyelmezésének nehéz kérdése is szerepelt és az akkor kiküldött nagybizottság, az úgynevezett reformbizottság, más egyebek mellett, e

kérdéssel is foglalkozott. Hogy azonban a bizottság munkájának ismeretlen eredménye a gyakorlati életbe átvive nem volt, mutatják egyházi beléletünknek naponkénti sajnálatos kilengései, amelyek az önfegyelmezés hiányában, ismét napirendre hozták az egyházi fegyelmezés kérdését.

Nagyon helyes megállapítás, hogy az egyházi fegyelmezés „nem hatalmi ténykedés“, „nem annyira jog“, mint inkább „védelmi szükségesség“, védelmi eszköz annak a magasabb célnak munkálásában, amelynek szolgálatában állanak az egyházak. Igen természetes tehát, hogy az egyházi életben használandó fegyelmi eszközök megválasztását, formáját és tartalmát, alkalmazási módját, elsősorban az a cél határozza meg, amely célnak munkása maga a fegyelmi eszközöket használó, az azzal élő egyház is.

A keresztény ember egy magasabb szellemi, lelki életre is elhívott teremtmény az ő hitében. Célja az istenországa elérése, annak a földönvaló megvalósítása. E cél együttes megvalósíthatása érdekében, az erők összeműködése céljából, önkormányzati alapon, a magaválasztotta vezetők élén, különböző elgondolások, különböző hitfelfogások szerint, különböző egyházakba tömörül. Az egyház tehát saját tagjai által kreált tömegszerv, munkaeszköz az istenországa céljának megvalósításában; nem önmagáért van, nem a hívekért, mégkevésbé a hívek öérette, hanem mindkettő egyház és hívek, egy magasabb erkölcsi cél, az istenországa megvalósításáért vannak. Az egyház, mint tömegszerv, komplikált lelki gépezet, önmagát kormányozza, közvetlen alkatrészei választott tiszteletbeli vagy fizetett alkalmazottai, szolgálói által és ezeknek munkáját a gépezet precíz összeműködése, belső összhangzó élete céljából önmagáért, a zavartalan gépi munka céljából fegyelmezi, a tisztviselők fegyelmi felelősségéről szóló fejeleumi törvényei által. Ez azonban csak az egyik rész. A tűz, a belső hajtóerő, a spiritus, mely nem constitutív szerve, része ugyan a gépezetnek magának, de amely elválaszthatatlan és nélkülözhetetlen külső hatóerő a gép munkájában; — a hívek hitfelfogásában, valláserkölcsi, egyháztársadalmi életben van elraktározva, amely épen úgy fegyelmezendő, épen úgy szabályozandó mindenkor és minden időben, mint maga a gépezet belső szerve, mert a tűz, a spiritus, valamint nyomán kelt összhangzó gépi munka, mindkettő eszköz csupán az egyház magasabb erkölcsi céljának elérésében.

Igy lép előtérbe a zavartalan egyházi közigazgatási munka, a tiszta becsületes keresztényi élet megvalósítása céljából egyfelől az egyház alkalmazottjainak, másfelől a híveknek fegyelmezési

szükségessége, amely egyformán nélkülözhetetlen és állandó s nem pedig időhöz kötött, *a korszellem változása szerint szükségszerű*, amint azt az egyházhivek fegyelmezéséről egyházi főgondnok urunk állítá, (Ker. Magv. 1930, I. füz., 5. l.) azt mondván, hogy az „egyházhívők fegyelmezésének szüksége is fenforog, ha a korszellem úgy alakult vagy alakulna át“. A korszellem sohasem volt, nincsen olyan magas piedesztálon, hogy az egyház az ő hiveinek is a keresztényi élet magasabb szempontjából való fegyelmezését ne látná állandóan szükségesnek.

Az egyházhivek fegyelmezése? Nálunk és különösen általában a prot. egyházaknál, ezeknek a hivekkel szembeni fegyelmi eszközöknek a használata — ami kevés is volt — ma már egészen kiment divatból. És *egyfelől* épen ez eredményezte hitéletünk elsekélyesedését, diplomaink üresen maradását, társadalmi életünk züllésnek indulását, erkölcsi életünk elburjánzását, a hivek megmegújuló hibái és nagyobb eltévelyedéseinek állandó és valami végzetesen hibás egyházpolitikából származó következetes elnézésével.

A tiszta keresztényi élet piedesztáljára csak finomult lelkek tudnak felemelkedni. A nagytömeg az egyházban még nem bír ezzel a lelki emelkedettséggel, azzal az erkölcsi érzékkel, azért kell az egyház tekintélyének odaemelni, odanevelni a nagytömeget is, a keresztény szellemben alkalmazandó, a kor színvonalán álló, a tisztultabb felfogással megegyező fegyelmi eszközök szelid és mégis szigorú alkalmazásával. És ebben a cél munkálásában az egyházat nem volna szabad megakadályozza, amint a múltban tévé — a számszerűség üzleti politikája. Valamely egyháznak értéke, tekintélye nem a hivek számának üzleti kalkulálásában, sőt inkább egyedül és kizárólagosan a lelkek krisztusi mértékkel mért fajsúlyában, az istenországá érdekében végzett munkájában határozódik meg.

Legyen már vége az egyházban ennek a túlmegszokott, modern felfogásnak, amely a hit és erkölcsi élet kötelező parancsait maholnap egészében csak a paptól kívánja, (attól is csak akkor, ha palástot visel) amely mélységes megbotránkozással nézi ugyan a pap, a belsőember legkisebb erkölcsi megtévelyedését, de amely a nagytömegek mindennapi cégéres bünei felett behunyt szemekkel tekint el, elaltatott lelkiismerettel tér napirendre.

Hadd jöjjön el már a jobb kor, amelyben a hitélet bensőségessé tétele, mindnyájunk közszükséglete, az erkölcsi élet tisztaságának megőrzése mindnyájunk közös kincse lesz, amelynek meg-rablóit egyformán sújtja a közvélemény szigorú törvénye, viseljen

bár diszes miseinget vagy fekete palástot, bibor öltönyt vagy szegényes darócot vállain! Én nem ismerek külön papi, külön belső-emberi erkölcsöt a tiszta keresztényi élet-szempontjából, de ismerek egy magasztos, szent evangéliumot, amelynek parancsai mindnyájunkra nézve „Élet, Út, Igazság“! A Királyi papság, a szent nép egyformán közös elhivatás!

Elismerem, hogy az irgalom, a megbocsájtás, az őszinte, igaz, önzetlen megtérniakarással szemben krisztusi erény s a keresztény egyházak fegyelmi törvényeinek ezt sohasem szabad szem elől téveszteni; — ám a kufároknak a templomból kiüzése, a mérges kígyók fajzatának, a festett koporsóknak, a szűnyogszüröknek, a tevéátbocsájtóknak megalázása, öntudatra ébresztése is krisztusi cselekedet volt s ki merné mondani, hogy nem az istenországa érdekében történt s történik ma is, ha nagyon kevés számban is!

Az egyházhivek fegyelmezése kérdésének történeti kezdete a keresztény egyházban egyidős magával az egyházzal, amely a zsidóság rituális törvényeit talán kezdetben majdnem egészében megtartotta, hiszen Jézus is, kijelentése szerint, nem azért jött, hogy a törvényt eltörölje, hanem, hogy azt betöltse azáltal, hogy a törvény üres, formaszerinti betartásához lelket, egész lelket kívánt. Az apostolok leveleiben, különösen Pálnál, a gyülekezetekhez írott intelmek, tanácsok, dorgálások, a gyülekezeti élet s benne a hivek fegyelmezésének célját szolgálták. Később, az egyházi hierarchia lassankénti kifejlődésével, a kérdés a pápai bullák, brévék, a zsinati consiliumokban nyert részben s talál ma is megoldást. A középkor brutális fenytő eszközei, a hitnyomozó törvényszékek válogatott kínzó eszközeikkel, elevenen megégető máglyáikkal, a szégyenpadok, pellengérek, a ma is használatban levő fülbegyónás, fogadalmak, áldozások, kiszabott böjtölések, kötelező imádságok, búcsújárások, kiátkozások, indexezések s tudja a jó ég, hogy még mifélék, mind az egyházhivek fegyelmezéseinek célját szolgálják, jól vagy rosszul.

A reformációval a prot. egyházakban ezek a régi egyház szigorú fegyelmi eszközei is, részben mint a lelkiismereti szabadsággal össze nem egyeztethetők, részben mint elavultak és idejüket multak, töröltettek; bár a szigorú genfi tanács és annak Servéti ítéletei, a hitszabadságnak a dévai várba tömlöcözése, még a régi egyház brutális fegyelmezésére emlékeztetnek. Mindazonáltal a prot. egyházakban az egyházhivek fegyelmezése, lassanként, az egyes egyházak keretén belül az egyes hittételek, a néhol dogmákká csontosodott hitrendszerek elfogadására és tiszteletbentartására, az egyház,

mint tömegszerv belső, szerve működésének a fegyelmezésére és biztosítására korlátozódott csupán. Ezek mellett a hiveknek pld. az egyes szertartások kötelező igénybevétele, az úrvacsorának a konfirmálás előtt való fel nem vehetése, és azután is csak normális lelki egyensúllyal bíró hívő által való felvehetése, a törvényes házasságon kívül gyermeket szülők egyházkövetése, az egyházi hivatalokra csak tiszta erkölcsű, büntetlen előéletű egyháztagok választhatósága stb. mind olyan fegyelmi eszközök nálunk is, melyek közül némelyek ma is itt-ott gyakorlatban vannak, némelyek meg, mint a múlt emlékei, élnek, vagy írott malasztként papíron állanak, de végtelenül vérszegény módon szolgálják az egyházhivek belső, lelki erkölcsi, egyháztársadalmi életének fegyelmezését, a keresztyéni élet-ideál szempontjából. Talán itt a tizenkettedik órája, amikor a prot. egyházakban is, a minden irányban való fegyelmezés szükségességének tudatára ébredünk s unitárius anyaszentegházunk Szervezeti törvényében is „Az egyházhivek joga és kötelessége“ címen külön fejezetben precizirozzuk részletesen az egyházhivek jogait az egyházzal, mint a hivek — önkormányzati alapon — saját maguk alkotta kormányzó tömegszervvel szemben, és ugyanakkor kötelességeiket is, ama magasabb erkölcsi cél megvalósítása szempontjából, amelynek megvalósíthatása érdekében az egy hitet vallók közös egyházbba tömörültek.

Valamely elv törvénybefoglalásához külön törvényhozói, codifikáló ismeret, tudás, rátermettség és gyakorlat szükséges. Ilyen kívánalmak mellett meg sem kísérelhetem az egyházhivek fegyelmezésének elvét részletes törvénybe foglalni, ez az ilyenhez értő szakemberek kötelessége és feladata volna. Látom azonban e kérdésnek a magam elgondolásában is nagy konturjait, bizonyos határköveit, amelyeket bátorkodom lerakni egy csetleg ez irányban meginduló munka irányjelzőiül.

Az egyházhivek fegyelmezésének reformálásánál a kérdést nézetem szerint 3 nézőpontból, *a hit, az egyháztársadalom és egyházi közigazgatás* nézőpontjaiból kell szemlélnünk.

A hit, a hitfelfogás szempontjából, nekünk a hitszabadság hirdetőinek, látszólag nincsen is szükségünk lényegesebb fegyelmi eszközök használatára, hiszen velünk csak az élhet hitközösségben, akinek hitvilága, hitfelfogása a miénkkel azonos. Mihelyt közös hitvilágunk határvonalait átlépi, már nem a miénk, már nem fegyelmezhetjük s amennyiben maga sem tartván önmagát hozzánk tartozónak, a miénktől eltérő hitfelfogásában korlátoznunk nem szabad,

a korlátozásnak bármilyen formában való ténye nem volna keresztény és unitárius, mert „a hit Istennek ajándéka“, amit Dávid Ferenc szellemében vallunk!

Még magában az egyházban sem szabad, hogy a hívekkel szemben alkalmazandó fegyelmi eszközök használata, a hívek hitvilágában, a hitrendszer megcsontosodására, a lelki kényszerre, a lelkiismereti szabadság rovására történjék, de igenis és feltétlen szigorúsággal a történeti egyház keretén belül, a velünk hitközösségben élni akarók között fel-fellépő szabadosság, hitbeli nihilizmus és destructiv irányzatok túlcsapongásainak kiküszöbölését, megsemmisítését kell szolgálja. Ám mindezek mellett a jobb és nemesebb lelkek megújhodás utáni vágya, reformgondolatai, amelyek a haladó időhöz simulni óhajtanak, nyilatkozhatnak meg az egyház keretén belül is, de nem mint felelőtlen elemek mindent felborító forradalmi kiáltásai, hanem mint olyanok, amelyek az egyház egyetemes lelkének, felfogásának meggyőzésén, az új igazságok felé való elindításán keresztül keresik a diadalra juttatást. Mihelyt az új igazságok nem ez úton és nem ezeken keresztül keresik az érvényesülést, ellentétbe kerülnek az egyház egyetemes felfogásával s mint ilyenek, kívül kell essenek a történelmi egyház határvonalain, vagy önként, vagy megfelelő fegyelmi ítélet alapján. A hit világában az egyházhívek fegyelmezésének elvét ilyen értelemben kodifikálnám.

Az egyházhívek fegyelmezése már jóval nehezebb egyháztársadalmi téren, valláserkölcsei szempontból.

Egyháztársadalmi életünk fundamentuma az evangélium, melynek törvényei és parancsai betartására, Isten és embertársaink iránti s általában összes embervoltunkkal járó kötelességeink betöltésére, egyetlen fegyelmi eszköz ami kényszeríthet: az öntudatos, fegyelmezett, keresztényi lelkület. Erre pedig kényszeríteni nem lehet, de nevelni kell az embert.

Van azonban még emellett az egyháznak régen ecélra használt, de ma már más, különféle célokra átalakított, berozsdásodott fegyvere: a templomi szószék s benne a szónak hatalmas fenytő ereje. Csakhogy e fegyvert, e fegyelmi eszközt, melyet régi időkben olyan jó eredménnyel használtak az örökkévaló Isten felkentjei, a templom- és szószéknélküli próféták és apostolok a hívek fegyelmezésére, az egyháztársadalomban a valláserkölcsei élet ébrentartására és intenzivebbé tétele céljából, ma már sok más egyéb cél szolgálatára átalakítva, — amelyben vegyeskereskedésként mindent

lehet kapni, csak ami odavaló volna, azt nem — nem lehet megfelelő eredménnyel használni, lévén megváltozott egyházpolitikánk is a számszerűség üzleti alapjára fektetve, amelynél nem az érték, a súly a fő, hanem a hívek minél nagyobb számbeli tömege. Ilyen elvek mellett a mindennapi élet szennyes forgatagában naponként fölmerülő gyarlóságok és erkölcsi megtévelyedések, őszinte, igaz, bátorszavú kiprédikálása, megintése, ilyen módon való megjavítása, kinek lehetséges ma? Nem csupán az emberi élet általános gyarlóságairól való nagy konturokbani megemlékezhetésre s azoknak a szószékről való ostromozhatására gondolok csupán, amelyet hát hiszen megtehetünk és teszünk is, amikor rendesen olyan bő köpenyegeket szabunk, melyet mindenki magára vehet és épen azért nem ölt magára senki, legfőnnebb kárörvendve neveti, hogy mellette ülő társáról hogy leri a ráképzelt bőre szabott köpeny s így végeredményében haszontalan munkát végeztünk a valláserkölcsei élet előbbvitele szempontjából; hanem azokra a gyülekezeti életben is naponként előforduló apróbbnak hitt erkölcsi hibákra és megtévelyedésekre gondolok, amelyek mellett behunytt szemekkel megyünk el, kezét fogunk vele mindennap, amely egyháztársadalmunkban a valláserkölcsei élet kemény köszikláját is kicsiny esőcsöppekként kivájják, de amelyekkel szemben a szószéknek nem lehet, nem szabad az igazság bátorszavú kimondását fegyelmi eszközül használni az egyház magasabb érdekéért, amely híveket akar minél nagyobb számban s nem pedig a lelki értéket azokban.

Mindaddig, míg az egyházakban az üzletszerű értékelés véget nem ér, rohamos dekadenciába jutott valláserkölcsei életünk alig kaphat új életre.

Vissza kell adni, a sok egyéb mellékes cél szolgálatának kiküszöbölésével, a szószéket eredeti hivatásának, a valláserkölcsei élet kizárólagos szolgálatának. Szülni, nevelni azokba bátorszavú keresztelöket, hivatásos egyengetőit az Úr útainak; szabadságot nekik az erkölcsi élet megtévelyedései bátorszavú, ám hangsúlyozom, Krisztusi szellemben való ostromozhatására, hogy legyen a templomi szószék egyháztársadalmunkban a vallás erkölcsi élet nélkülözhetetlen, hivatásának megfelelő fegyelmi eszköze, amelyen első sorban keresztény voltunkat éljük és irányítjuk, nem pedig gazdasági érdekeink, faji politikánk, vagy más egyéb, máshol munkálandó üzleti érdekünket szolgáljuk. „Az én házam imádságnak háza“.

És ennek kettős hasznát is látnám: egyfelől e fegyelmi eszközöket csak tiszta múlttal bíró, az erkölcsi élet tisztult magaslatai

felé törekvő „Keresztelők“ használhatnák, másfelől annak állandó használata, a Heródéseket, a Heródiásokat és Salomékat, fön és lent egyaránt, állandó félelemben tartanak. Hogy az előbb elmondottakban túl sok lehet a túlfűtött idealizmusból, avagy talán épen a bolondságból, itéljék meg mások. A kettő különben is sokszor állott nehezen megkülönböztethetőleg egymás mellett. A világ sokszor tartotta bolondságnak a legszentebb ideált és megfordítva, ideálnak a bolondságot.

A vallásérkölcsi élet mélyítésére az egyháztársadalomban kodifikálándónak tartanám az alábbiakat is: Az egyházi szertartások saját egyházunk szolgálai által kiszolgáltatva, a keresztelésnél, házasságkötéseknél és halálesetekenél minden alkalommal igénybe veendők. A hívőknek ezirányu kötelességmulasztása fegyelmi vétség, mely a fegyelmi bíróságok által különbözö, de végsö fokon a gyülekezet előtt való nyilvános megdorgálással büntetendő.

A konfirmálás csak a 20. életév betöltésével, — vagy előbb férjhezmenetel szükségéből — végezhető, amikor a hivek nemcsak hitbeli, de egyházszervezeti, az „egyházhivek jogai és kötelességei“ ismeretéről is nyilvánosan, a gyülekezet előtt bizonyoságot kell tegyenek. Konfirmálás előtt az úrvacsora ki nem szolgálható s a konfirmálás kötelezettségének nem teljesítése fegyelmi vétség, mely végsö fokon az egyházból való kizárással büntetendő.

A mindkét nembeli ifjuságnak a vallásos oktatásban való részvétele 20 éves életkor betöltéséig (elemi iskola, egyesületek vagy középiskola), illetve férjhezmenetelökig vagy megházasodásukig kötelező. Az ifjak ezirányu kötelességmulasztásáért a szülő felelős, ki különbözö enyhébb foku fegyelmi ítéletek után, végsö fokon pénzbüntetéssel büntetendő.

Pipei egyházközségünknek néhány évvel ezelőtt kézenforgó indítványát, mint egy régi fegyelmi eszköz felújítását említem meg, hogy a törvényes házasságon kívül gyermeket szülök „eklézsia követésre“ köteleztetnek a régi módon, de különbözö fokokon. Első esetben lelkész, gondnok és kántor, ismétlődés esetén a K. tanács és végsö fokon az egész gyülekezet jelenlétében. A hajadon élet tisztaságának megörzésére szolgáló fegyelmi eszköznek ajánlható a fönti eljárás is. Nem bélyegezném meg azonban a vadházasság megbélyegző elnevezésével és nyilvántartásával a különben törvényes formák nélkül is kifogástalan családi életet élő szegényebb hiveinket akkor, — akiket ezen viszonyok törvényesítésében sokszor épen törvényes vagy gazdasági akadályok is gátolnak, akik

azonban e viszonyt törvényes formák kénytelen hiányában is becsületes családi életként élik és ismerik el, — amikor ugyanezen viszony, a magasabb körökben, a tehetősebb hiveknél a házvezetőnői vagy gazdasszonyi elnevezés finomabb leple alá rejtőzködik észrevétlenül és megbélyegzés nélkül. Viszont szigorúan sújtanam már a gyermek jövőjéért is mindenütt e viszonyt, amelyet a könnyelműség, minden egyéb akadály hiányában, az egyház többszöri megintése és megdorgálása ellenére sem törvényesít.

Az esperesi vizsgálószerk csak az egyházközség anyagi ügyei, a belső emberek valláserkölcsei kötelességeinek teljesítése felől kérdezze ki a hiveket, hanem szerezzen alapos tájékozódást a hivek vall. erk., egyháztársadalmi élete felől is, mert a vizsgálószerk nemcsak a belső ember megvizsgálásáért száll ki, mint azt a gyülekezetek nagyrésze gondolja, hanem az egész gyülekezetért.

Hátra volna még, hogy az egyházi közigazgatás szempontjából szükséges fegyelmi szabályokról is szóljak. Ezeknek nagyrésze a közigazgatás munkáját végző tisztviselők és egyházi alkalmazottak számára nagyrésztben megállapítottak a szerv. és fegyelmi felelősségről szóló törvényeinkben. Ezek közé felveendőknél tartanam az alábbiakat is :

Egyházi vagy polgári bíróság által elítéltek 1—10 évig terjedő időn belől egyházi hivatalt nem vállalhatnak. Ettől eltérő esetekben az egyházi tisztviselővé való megválasztás elfogadása kötelező, el nem fogadása pénzbírsággal jár, a megtagadást nem indokolható esetekben (betegség).

Egyházi hivatalnokok, tisztviselők, tiszteletbeli állásokat betöltők, hivatalos esküjüket nyilvánosan a gyülekezetben teszik le a legkisebttől a legnagyobbig, kiki azelőtt a templomi gyülekezet előtt, ahol megválasztása történt, vagy ahol a választás végső fokon megerősítést nyert.

Egyházi tisztviselőknél egyh. főtan. és K. tanácsosoknak az illetékes gyűléseken való megjelenésük kötelező, aminek elmulasztása, igazolás nélkül, végső fokon az egyházi tisztségtől való megfosztással sújtandó.

Közterhek, közmunkák, egyházi adók és szolgáltatások, valamint más egyéb az egyetemes anyaszentegyház ügyében az önkormányzati alapon létesült legfőbb egyházi (főtanács) törvényhozói, vagy egyházközségi, közigazgatási (közgyűlés) testületben hozott törvények és rendeletek, tisztviselők törvényadta jogköréből folyó rendelkezések nem teljesítése, az azok ellen való lázítás és izgatás

fegyelmi vétség, melynek büntetése végső fokon az egyházból való kizárással is járhat.

Az egyházközség ingatlan birtokai csak nyilvános árverezésen adhatók ki, kötött időre, úgyszintén az előforduló építkezési munkálatok is, amelyeknek jóváhagyása esp. és f. ü. gondnoki jóváhagyást igényel az egyház érdekeinek megvédelmezése szempontjából.

Talán még sok minden megjegyezni való volna és lehetne az egyházhivek fegyelmezését illetőleg, a több szem többet lát elve alapján, hozza el mindenki a maga meglátását, leszűrt tapasztalását e nagy és fontos kérdés megoldásához.

E dolgozatocska pedig, ha egyéb célt nem is szolgálhat, annyira mindenesetre használható, hogy apróbb megállapításaiban megerősítse Szent-Iványi főgondnok urunknak a Ker. Magvető 1930 évi 1. számában, a szerkesztőhöz intézett levelében foglalt egyházi életünk sarkalatos hibáit illető ama nagyon találó megállapítását, hogy nálunk a törvényhozás mezején, — amelynek gyűjtőfogalma alá veszem minden, az egyéni tervezgetésen túl nem menő szubjektív elgondolást arra nézve, hogy mit, hogy kell vagy kellene csinálni, — tropikus bujasággal folyik a termelés. Ám mit ér a gazdag termés, ha nincs felvevő, értékesítő piaca, ha „bágyadt és elsorvadó a törvényvégrehajtás munkája!!“

Vajjon nem itt kellene-e kezdenünk a fegyelmezés és önfe-gyelmezés nagy munkáját?!

Taar Géza.

Az evangéliumok nőalakjai.

Irta: J. Haller, freudenstadti dékán. — Második kiadás.
(Folytatás.)

Ötödik csoport.

Betegségben szenvedő nők.

Egynek kivételével az eddigiekben kimerítettük azon nők számát, akiket névszerint sorolnak fel az evangéliumok. Ezek egyuttal azon nők, akiknek legtöbbje tartósabban Jézus közelségében élt, vagy pedig, mint anyja vagy követője, neki szolgálatot teljesített. Természetesen nem mintha Jézus is nem tett volna sokat javukra, egyszer lelkieben, máskor külső dolgaikban. Viszont, amit ezen nők tettek érte, nem volt egyéb a Jézus iránt érzett hálájuk megnyilatkozásánál az ő sokrendbeli jótetteiért. Ezenkívül azonban elég tekintélyes azon nők száma is, akik bár futólag Jézussal érintkezésbe kerültek, de akik mind érezték segítő erejét. Voltak: *betegségben szenvedő nők* (5. csoport), *halállal* (6. csoport) és *bűnnel terheltek* (7. csoport). Mindezek a szenvedő nők, akikről itt szó van, Jézus közbelépésére szabadulást nyertek, meggyógyultak, vigasztalás és élet lőn számukra.

Már találkoztunk olyan *beteg* asszonyokkal, akiknek megadtott az, hogy részesülhettek Jézus rendkívüli gyógyító eljárásában: Péter napa, Mária Magdaléna, Johanna és Zsuzsánna voltak ilyenek. Ezenkívül még három elbeszélésben értesülünk beteg nők meggyógyulásáról: a vérfolyásban szenvedő asszony, a meggörcbült asszony, a kananeai asszony és leánya történetében.

1. A *vérfolyásban* szenvedő asszony esetét a három első evangélium beszéli el (Mát. 9,20—22, Márk 5,25—34, Luk. 8,43—48). Nagyon beteg asszonyról van itt szó. Fájdalmai 12 év óta gyötrik; ennek következtében elszegényedett, semmiféle gyógykezelés nem segített rajta, sőt orvosi tudatlanság és kimélettenség súlyosbították helyzetét. Hallott már Jézus tetteiről s nagy megalázkodással közeledik most feléje, de azzal a szilárd hittel, hogy Jézus csodás ereje

enyhületet szerez neki. És nem szégyenül meg. Ő maga annyira lehetetlennek véli a javulást, hogy először nem merészel Jézus elébe lépni. Azonban Jézus előtt nyilvánvaló ez asszony hite s békével engedi el magától. Hányszor kell asszonyoknak nagy kinok között szenvedniök, de még akkor is, ha hosszas fájdalmak elgyengítették, — láthatjuk — milyen erős lehet hite egy asszonynak.

2. Hasonló gyógyítási eset fenntartását köszönhetjük Lukács evangélistának (13, 10—17): a betegségnek lelke vala egy asszonyban, meg volt *görbülve* és sem feltekinteni, sem felegyenesedni nem tudott; szombatnapon gyógyította meg Jézus a zsinagógában kezének rávetésével s feloldó szavával, anélkül, hogy az asszonyt erre különösebben kérte volna. Bizonyára Jézus szánalmat érzett e nyomorútt asszony iránt s a részvét indította arra, hogy segítsen rajta. 18 évig szenvedett szegény. És dicsőíté Istent, míg a zsinagógafőnök haraguvék a szombatnap megszenteltségtelenítéséért. Hosszas szenvedés után Ábrahámnak egy leánya ime részesülhetett az Ur Jézus segélynyújtásában.

3. De Jézus nemcsak Izrael leányainak sietett megmenlésére, a szabadulás pogány nőknek is juthatott osztályrészül. Ezt igazolja a *kananei* asszony és leányának története (Mát. 15, 22—28, Márk 7, 24—30). Máté azt állítja, hogy Tirus és Sidon vidékéről való asszony. Márk görög vagy sziro-feniciainak mondja. Eszerint hazája hihetőleg a Libanon és Antilibanon között volt; a görög nyelvet is beszélte, de Föniciában lakott. Mivel a föniciabelieket az Ószövetség szűkebb értelemben vett kananeitáknak nevezi, itt is föniciai asszonyra kell gondolnunk. Első eset, hogy Jézus pogány nővel állt szemben. Két nyomorútt, akiknek a pogányok közül legelőször Jézus segítségükre megy. Az anya is együtt szenved leányával. A leány még serdülő kora, Márk „leányká“-nak, „gyermek“-nek nevezi (7, 25 és 30, legalább is a görög szövegben). Igen nehéz kórban szenvedett. Milyen vigasztalan állapot a jelenben, mennyire reménytelen kilátás a jövőre. Jézus csak az anyát látja, a gyermeket egyáltalán nem. De az anya oly erős hitében, annyira lankadatlan a kérésben, hogy Jézus nem hagyja ott kétségbeejtő helyzetében, hanem segít rajta. Jézus komoly próbára tette, de az egyszerű pogány asszony olyan tántoríthatatlan maradt, hogy hitének nagyságáról Jézus feltétlenül meggyőződhetett. Minél kevesebbet foglaltoskodott pogányokkal Jézus földi pályája idején, annál inkább kell örvidenünk ezen történetnek, amelyben a szenvedő pogány nők Jézus könyörülő szeretetében részesültek. Azt is látjuk ebből,

hogy pogány nők, akiket gyakran a korlátoltság jellemez, nem érzéketlenek a jézusi adományok iránt, az ő hitére pedig teljes mértékben képesek. Végül láthatjuk, hogy a pogány anyának is a szíve mennyire telve van gyermekének szerelmével.

A felsoroltakon kívül bizonyára még más nők is részesültek Jézus rendkívüli gyógyító erejének kiadásában. Az evangéliumok tesznek említést arról, hogy a betegek egész csoportjait vitték hozzá s ő meggyógyította azokat. Asszonyok is többen lehettek közöttük, bár sem számukat, sem nevüket nem ismerjük.

Hatodik csoport.

Nők a halál veszedelmében.

Hogy Jézus halálesetegnél is szabadítóként jelent meg, tapasztalták a bethániai nővérek: Mártha és Mária, testvérüknek, Lázárnak sirjánál. Jézus másik két halotttámasztásánál is találunk nőket: Kapernaumban és Nainban.

1. *Kapernaumban* egy 12 éves leánykát, a szülők egyetlen gyermekét ragadta el a halál (Mát. 9, 18, 19. 23—25; Márk 5, 22, 23, 35—43; Luk. 8, 41, 42, 49—56). Élte napjainak legszebb virulásában lett a halál zsákmányává, egy ezredesnek házába toppant be a Kaszás. Micsoda fájdalom úgy az apa, mint az anya számára. De Jézus szabadítóként jelenik meg. Nemcsak Jairus s nem csupán a tanítványok legmeghittebbjei, hanem Márk és Lukács bizonyossága szerint a gyermek anyja is tanuja lehetett Jézus nagyszerű cselekedetének.

2. Hasonlóan szívbemarkoló elbeszélést találunk Lukács evangéliumában (7, 11—15): a *naini* ifju feltámasztásában. Egyenesen feltűnő, hogy ezen eseményt csak egy evangélium tartotta fenn. Azért kell figyelemben részesítenünk e történetet, mert benne példát látunk arra nézve, mily borzasztó nagy lehet egy asszony kinszenvedése. Az özvegy elveszíti egyetlen fiát, életének támaszát s most öreg korának reménységét viszi a sirhoz. Nehezebb helyzet alig képzelhető el. E válságos pillanatban lép közbe Jézus. Megkönyörül az özvegyen s Jézus életereje a halottnak vissza adja életét. Mily sokat fejez ki az elbeszélés befejező mondása: „és adá őt az ő anyjának“. Ime tehát több asszony láthatá Jézust, mint a halál legyőzőjét.

Hetedik csoport.

Bűnnel terhelt asszonyok.

Jézussal futólag került érintkezésbe az a három nő is, akik-

nek *bűnükben* könyörületet mutatott: a nagy bűnös asszony (Luk. 7, 36—50), a házasságtörő feleség (Ján. 8, 1—11), a samariabeli asszony (Ján. 4, 6—42). Mind mélyen alásülyedt nők, bűnnel terhelték, akik nemükre gyalázatot hoztak: az egyik városszerte ismert bűnöző; a másikat házasságtörésen érték; a harmadik pedig kétes multtal bíró asszony. Nem csodálkozunk a felett, hogy az emberek távol tartották magukat tőlük s velük minden érintkezést megszakítottak. De Jézus, aki mindenek Idvezítője, ezeket is gondoskodásába vette. A bűnösök és vámszedők barátja a női nem megtévedettjeit sem ítélte el, hanem megmentésükre sietett.

Feltűnőnek tarthatjuk, hogy e nők közül egyiknek sem értesülünk nevéről. Azt, hogy a nagy bűnös asszony, akit Lukács 7-ben említ, ugyanaz a személy volna, mint a Lukács 8-ban szereplő Mária Magdaléna, már korábban teljesen önkényes és indokolatlan feltevésnek ismertük meg. Lehet, hogy e nőknek még később éltek rokonaik, lehet, hogy nevük a keresztény gyülekezetben feledésbe ment: mindenesetre a Szentírás finom árnyalata az, hogy eme bűnösök megmentését megörökítette, nevüket azonban nem.

Talán az a tény is feltűnhetik, hogy e három asszonyról szóló elbeszélés mindig csak *egyik* evangéliumban fordul elő.

Mind a három említett nő *városban* élt: a nagy bűnnel terhelt asszonyról nincs felemlítve, hogy melyik városban, a házasságtörő nő Jeruzsálemben, a samariabeli asszony Sikárban. Véletlen-e, vagy valami különös jelentősége van-e ennek? Már akkor úgy lett volna, hogy a városi viszonyok kedvezőbb teret nyújtottak a feslettségre, mint az egyszerű falusi helységek? Nem merészelünk rá felelni.

1. *A nagy bűnös asszonyról*, akit különben az Újszövetség csak „bűnös“-ként említ, a „nagy“ jelző elhagyásával, csupán annyit tudunk, hogy a városban általánosan ismert romlott nő volt; azonban Jézus iránti szeretetének és hálájának a vendéglátó gazda nagy meglepetésére rendkívül feltűnő módon adott kifejezést. Jézus bátran védelmére kelt az asztalnál ülökkel szemben s békével bocsátá el, biztosítván arról, hogy bűnei megbocsáttatnak. Jézusban megtalálta azt az embert, aki által bűnösségéből menekvést, lelke számára megnyugvást nyert. Ime van szabadulás Jézus Krisztus által oly személyek részére is, akik már szokásukká vált bűnös életmódba jutottak, akik a feslettség hatalmának bilincseiben szenvednek és saját erejükből nem képesek innen szabadulni. Minő vigasz azok számára, akik benső missziót végezve, elesett asszonyok és lányok

mentésén fáradoznak. Mig az emberek többségének, mint ama fari-zeusnak, csak hideg, kemény elítélő véleménye van ilyen személyek felől, semmi könyörület vagy remény irányukban, a Jézusra vetett tekintet jogot ad a reménységre.

2. A házasságtörő asszonyról szóló elbeszélés¹ Jeruzsálembé vezet bennünket. Lám, az ősi szent, istenes városban, az Úr szentélyének helységében is mily súlyos bűnesetek fordulnak elő. A házasságtörés tényén nem lehetett kételkedni, hiszen tettenérték az asszonyt. Afelől nem szól az evangélium, hogy ez egyetlen bűn-ese-e az asszonynak, vagy pedig különben is romlott életet folytatott. Az elbeszélésben az a különös, hogy az asszony nem önszántából megy Jézushoz, hanem Jézus ellenségei vezetik oda. Előállítás az irástudók és farizeusok számára kedvező alkalomként adódott, hogy Jézus ellen kelepccéül használják fel. Milyen viszonyban állott az asszony Jézussal, hogy hitt-e szavainak és áhitozott-e bűnbocsánatra, vagy hogy egyáltalán beismerte-e bűnének nagyságát, nem tudhatjuk. Mennyire más, mint a nagy bűnös asszony. Egy másik, ezzel összefüggő sajátosság abban rejlik, hogy Jézus itt nem helyezi kilátásba a bűnei megbocsátását. Nem itéli el, csak inti, hogy mostantól fogva többé ne vétkezék. Nyílt kérdés, hogy a Jézussal való összetalálkozás az elvárható haszonnal járt-e az asszonyra nézve, vajjon megvolt-e mentve ezekután. Az is jelentőséggel bír, miként óv Jézus ilyen esetek irányában megnyilvánuló s magától értetődő elítéléssel szemben. Hol van az, aki maga teljesen tiszta? Kicsoda nem vétett a hetedik parancsolat ellen, annak legmélyebb értelme szerint?

3. Mig a bűnös nőkről szóló két előbbi történet Izrael népének körébe tartozó személyekhez vezetett, addig a harmadik elbeszélés során Samaria területére lépünk. A Sikárnál levő *samariabeli asszony* egy félig izraelita, félig pogány néptörzshöz tartozott, amely törzset Jézusnak zsidó kortársai a legnagyobb mértékben megvetették, de amelyiknek oly sok derék képviselőjét ismertük meg az evangéliumokban. A Jákób forrásánál feltűnt samariabeli asszony az egyetlen samariai nő, akiről az evangéliumok megemlékeznek.

Jézusnak ez asszonnyal való *összetalálkozása* látszólag véletlenül történt. Mig a nagy bűnös asszony vágyakozással s a meggyógyulás reményével eltelve megy Jézushoz, a házasságtörő nőt pedig akaratán kívül vagy épen annak ellenére viszik hozzá, addig

¹ Az Újszövetség több jó kéziratából hiányzik az egész elbeszélés.

itt történetes összetalálkozásról van szó, kapcsolatosan Jézusnak Samarián keresztül tett útjával. De mégsem véletlen eset; bizonyos jelentősége van annak, amikor az evangélista azt mondja: „Samarián kell vala pedig átmennie“ (Ján. 4,4). Isten akarata szerint történt.

Az asszony *előélete* rendkívül hányatott. Öt férje volt s most újból törvénytelen házasságban él egy férfival. Valószínűleg nem mindenik férje halt el, hanem ismételten házassági elválás esete forgott fenn. De minduntalan új házasságkötésbe ment bele. Nem lehet másképen elképzelni, minthogy az asszony újra meg újra könnyelműen ment férjhez s azután hűtlenségben elvált. Hogy eközben nemcsak férjei lehettek hibásak, hanem ő maga is vétkes volt, egészen bizonyosra vehetjük. Azonban élte sorának minden keserű tapasztalata ellenére sem tért le a bűn útjáról, nem hagyott fel romlott életmódjával. Jézus tanítványai maguk is csodálkoztak azon, hogy beszédbe ereszkedett Jézus az asszonnyal (27. v.), e körülmény arra nézve nyújt bizonyítékot, hogy közönséges életfolytatásának nyomai arcáról leolvashatók voltak; feltűnően züllött nő benyomását tette. A samariabeli asszonyban mélyre süllyedt, javulásra képtelen nőt ismerünk meg, aki kalandos életviszonyai közt nem akart új ösvényre térni.

Mikor Jézus összetalálkozik az asszonnyal, bűnösségének *lelki életére* gyakorolt hatása is észrevehetővé válik. Tekintete földi dolgokra irányul; vallásos igazságok iránt nincs érzéke, Jézus szavainak komolysága elől kitér, miközben arra igyekszik, hogy a figyelmet magáról elterelje s a beszélgetés fonalát átvigye a zsidók és samarabeliek közt fennálló régi vitára. A lelkiismeret szavát akarja elnémitani. Bűnöző élete valláserkölcsi érzékét s belátását letompította. Lelki élete csaknem kihalt. Általános tapasztalat: a bűnös élet nemcsak az egészséget és családi életet ássa alá, hanem a lélek életét is; ez a bűn legnagyobb átka.

Mégis Jézus *lelki átalakulást* idéz elő e megtévelyedett asszonynál. *Szívélyessége* útján éri el ezt, azáltal, hogy egyáltalán beszédbe ereszkedik vele s tőle szívességet kér; nem veti meg ez asszonyt. Eléri továbbá *igazságossága* útján, azáltal, hogy egészen nyíltan, bár a legnagyobb figyelmességgel beszél vele eddigi életéről, kimélet nélkül, de nem gúnyosan; a zsidók és samariabeliek viszonyáról is teljes nyíltsággal beszél Jézus s elismeri Izrael népének elsőbbségét (22. v.); nyíltan szól saját magáról s mint Isten fiának az Atyához való viszonyáról, amit Jézus a legtöbb esetben elhallgatott, eme bűnös asszony előtt leplezetlenül kimondotta. Tette

ezt továbbá *odaadásával*; fáradt volta ellenére (6. v.) az asszonnyal beszédbe kezd, miből az evangélium bizonyára csak az alapgon-
dolatot adja vissza; azután néhány napra a városban marad (40. v.),
bár ez ellenkezett a zsidók felfogásával; neki azonban ideje volt
erre a szájalomra méltó samariabeliek érdekében. Nagy lélekismerő
bölcességével s odaadásával Jézus az eltévedett asszonyt megtéri-
tette. Hitre vezérelte.

Okunk van annak elhívésére, hogy a samariabeli asszony ez
időtől kezdve *új életet* folytatott, hogy ama látszólag véletlen össze-
találkozása Jézussal döntő forduló pontot jelentett életében, sőt ettől
kezeve Jézusnak követője lett: az első a megvetett samariabeli
asszonyok között.

Ha visszapillantunk azon három asszonyra, akik bűnösségük-
ben Jézus közelségébe kerültek, két lényeges *gondolat* tárul előnkbe.
Egyfelől látjuk az *érzékiség* hatalmát, ami a nőt oly mélyen a bűnbe
és nyomorba dönti; pogányok és zsidók erkölcsi alásüljedését lát-
juk magunk előtt. Kétségbeejtő kép. Másfelől Jézust épen ezen
elesett asszonyokkal való bánásmódja folytán kitünő *lelki gondo-
zónak* ismerjük meg, aki mindenkivel az illető egyéniségének meg-
felelően tud bánni: a bűnei megbánására kész asszonyt békesség-
nek szavával vigasztalja, a bűnökkel terhelt házasságtörő nőt be-
panaszló ellen intézett támadásával védi, a kitérni akaró samaria-
beli asszonyt szent komolysággal s üdvötadó szeretet barátságos
hangjával ragadja meg. Az ember bűnösségének sötét arcával szem-
ben ott áll a bűnökből szabadító fénylő tekintet.

Nyolcadik csoport.

Nemeslelkű nők.

A Jézussal személyes összeköttetésben álló nők közül kevés
van már olyan, akit meg kell említenünk. Nemeslelkű nők cím alatt
foglalhatjuk egybe ezeket. Egyikkel Jézus gyermekkorának történe-
tében találkozunk, a másik kettővel pedig nyilvános munkásságának
idején, végül szenvedéseinek történetében jó tekintetbe még egy hely.

1. Rövid, de gazdag tartalmú Lukács evangélistának *Annáról*
szóló tudósítása (2,36—38); ez asszony Jézusnak a jeruzsálemi
templomban történt bemutatása alkalmával tünt fel. Atyjáról, az Ázer
nemzetségből származó Fánuelről nem tudunk semmit. Azon körül-
ményben, hogy Jézus életének első napjaiban hozzá ment Galilea
asszonyai közül, amely tartományban törzse lakott, mintegy annak

megjövendölését láthatjuk, hogy Jézus a lenézett galileabeliek részére is örömmel fog hozni (összehasonlítandó Máté 4,12 stb.). Anna azon kevesek egyike, akiket az Újszövetség profétaasszonynak nevez, egyben személye biznyság arra nézve, hogy mennyire igaztalan volt a főpapok és farizeusok önhitt állítása: „Galileából nem támad proféta“ (Ján. 7,52).

Anna igen érdekes múltra tekinthetett vissza. Hét évig élt férjével, de korán özvegységre jutott; most már 84 éves tisztas öregsasszony. Rövid házasságára mintegy 50—60 éves özvegység következett. Azonban nem ok nélkül hívták Annának, ami nem más, mint Johanna, vagyis nyelvünkön kegyelt, kegyelemben részesült. Életét teljesen az Úr szolgálatának szentelte, mindig a templomban időzött s ott az elég nagyszámban lévő fülkék egyike rendelkezésére bocsátatott. Amikor a megígért Messiást láthatta, dicsőítette az Urat és öregségének örömét tovább adta mindenkinek, akik Jeruzsálemben szabadulást vártak. A Messiás születése barátságos fényt sugárzott e magas kort elért asszony életére. Alkonyat idején támadt fény.

2. Egy másik nemeslelkű nővel ugyancsak Jeruzsálemben találkozunk: *a szegény özvegyasszony ez*, ki a templomban egész vagyonát odaadta áldozatképpen (Márk 12,41—44; Luk. 21,1—4). Bármilyen jelentéktelen is lehetett adománya a gazdagok ajándékai-val szemben, mégis ő egyedül érdemelte ki Jézus elismerését. A szegény asszony fillérének fogalma mai napig fennmaradt a keresztények között; önzetlenségének és önmegtágadásának, Istenbe vetett bizalmának és szeretetének eme cselekedete minden időknek példaadása. A szegény özvegyasszony megmutatta, hogy adni és ajándékozni nem a tehetősek és gazdagok előjoga s hogy Isten előtt nem az adomány nagysága, hanem az adakozó érzülete számít. Hány szegény tapasztalta azóta, mily boldogság az adás s hány gazdag szégyenült meg a szegény özvegyasszony előtt.

3. Hogy mennyire lelkesítőleg hatott a nőkre Jézus tevékenysége, azt szemlélhetjük *a sokaság közül való asszonynál*, az egyszerű nép képviselőjénél, aki áradozó szókkal boldognak mondja Jézus anyját (Luk. 11,27—28). Egy anya örömét és büszkeségét érezi annak nagy fia felett, aki oly erővel tudott beszélni és oly hatalommal cselekedni. Azonban Jézus az érzelmek eme túláradásának ellenáll: nem a személyével való külsőleges összefüggés, hanem szava iránti engedelmisség nyer hangsúlyozást.

4. Végre Jézus szenvedéseinek történetében *Jeruzsálem leányai*

említettnek, mint nemeslelkű asszonyok (Luk. 23,27—31). Ime Jézusnak Jeruzsálemben is számos nőkövetője akadt. Nagy részvéttel kísérik a Golgotára vezető utolsó nehéz útján. Bizonytalán őszinte volt ez a Jézus iránt mutatott részvét; igazi női könyörületesség jutott benne kifejezésre. Kétségtelenül félreértés volna, ha azt gondolnók, hogy ez a gyöngéd részvét Jézusra nem tett mély benyomást. Jézus az emberi szíveknek minden nemes dobbanását megértette és értékelte. Szeme előtt azonban a jövőnek kétségbeejtő képe lebegett, — mit fognak majd ez asszonyok átélni, amikor az anyai szív legnagyobb fájdalmait kell szenvedniök. Szíve megesik e szerencsétleneken. Mig az asszonyok a jelen fájdalom által emésztődnek s magokat teljesen átadják a pillanat hangulatának, addig Jézus világos tekintettel néz a fenyegető és borzalmas istenítélettel közeledő jövő felé. Akin szánakoztak, az maga érez szánalmat.

Ime számos nemeslelkű nővel találkozunk Jézus életében: gyermekkorától haláláig; nagy lélekkel megáldott asszonyok egyszerű és előkelő körből, szegények és gazdagok közül, némelyek izzó lelkesedéssel Jézus iránt, mások meleg részvétérzéstől áthatva, egyik pedig áldozatkész szívének jelében állva.

Kilencedik csoport.

Nők, akik nem voltak személyes érintkezésben Jézussal.

Kevés olyan nőt említenek az evangéliumok, akik sem Keresztelő Jánossal nem álltak összeköttetésben, sem pedig Jézussal nem voltak személyes érintkezésben.

1. A *vakon született* meggyógyításának történetében a farizeusok a szülőket mint tanukat hallgatják ki (Ján. 9, 18—23). Azonban amennyire az apa nem bír bátorsággal Jézus mellett tanúságot tenni, éppen úgy az *anya* sem. Megerősítik, hogy fiuk vakon született, de attól félve, hogy a zsidók gyülekezetéből kirekesztetnek, nem merészelik megvallani Jézus ellenségei előtt fiuk csodálatos jóltevőjének kilétét. Milyen hálátlanság apa és anya részéről egyaránt.

2. Néhány olyan nőt, akik nem kerültek személyes összeköttetésbe Jézussal, kinszenvedéseinek történetében ismerünk meg: így azon elbeszélésben, amikor Péter megtagadja Jézust. Igaz, hogy az evangéliumok adatai nem egyeznek meg. Máté (26, 69, 71) *két szolgálóleányról* beszél; egyik Péterhez intézi szavát; a másik az ottlevőknek szól felőle. Márk (14, 66, 69), hozzátéve, hogy az a főpap szolgálója, csupán egy szolgálóleányról tesz említést; a *leány*

először Péterhez, másodsor az ottállókhoz beszél. Lukács (22, 56) csak egy leányról tudósít; ez Pétert csak egy izben szólítja meg, szerinte a második és harmadik kísérlet férfiak részéről történik. Végül János (18, 17) csak egy leányt említ, s azt ajtóőrző leánynak nevezi; csak egyszer fordul Péterhez; Péter válaszában „asszony”-nak mondja e nőt. A tudósításokban rejlő eltérést nem igen lehetséges kiegyenlíteni; de nincs is nagy jelentősége ennek. Vitán felül áll, hogy a kérdezősködő nőszemély vagy személyek részéről semmi szeretet vagy részvét nem nyilvánul meg Jézussal szemben, beszédjük hangja undort keltő. Szégyenteljes dolog az, hogy szolgálóleány, talán rabszolganő, képes volt Pétert, a sziklaszilárd férfit törbe csalni. Hányszor ismétlődött meg ez a történet az életben, hány önbizalommal telt férfit csábított Jézus megtagadására s bűnre egy jelentéktelen, aljas nő!

3. Végül Jézus kinszenvedéseinek történetében találkozunk egy olyan asszonnyal, aki nem volt személyes ismeretségben vele; igazi nemeslelkű asszony, *Pilátus neje*.

A Szentírás nem jegyezte fel nevét. Claudia Porculának hívták. Máté evangéliumának egyik rövid versében (27, 19) hallunk róla csupán. Álmodást látott s ennek hatása alatt vissza akarja tartani férjét Jézus elítélésétől; igaz embernek nevezi Jézust. Nem tudjuk, vajjon már korábban tudott-e valamit Jézusról, vagy csak az ítélethozatal napján hallott róla. Éppen úgy eldöntetlenül marad az a kérdés, vajjon isteni sugalomnak tekintsük-e a cselekvésre indító álmodást, vagy ne. Mint pogány nő mindenesetre sokat adott az álom jelentésére, amint ez a rómaiaknál általános szokás volt. Talán az istenek bosszujától való félelem szállta meg — hátha férje igaztalanul ítéli el Jézust. Ellentétben azon gyakorlattal, ami a római hivatalviselők feleségeinél szokássá vált — Pilátus neje megkísérli beavatkozni férje hivatalos ténykedésébe. Azt, hogy Pilátus milyen álláspontot foglalt el nejeének üzenetével szemben s milyen hatást tett rá a hír, komolyan vette-e azt vagy neje aggodalmát egy örült, asszonyos babona folyamányának tekintette, — az evangélista egy szóval sem jelzi. Csak azt az egyet tudjuk, hogy sem felesége, sem saját lelkiismerete nem akadályozta meg Pilátust Jézus halálraítélésének kimondásában. Lehet, hogy Pilátus feleségénél bizonyos foku vallásosság nyilatkozott meg, vagy talán babonás volt; mindenesetre lelkiismeretlen férjét feleségi hűséggel igyekezett visszatartani. Ő az egyetlen római nő, akit az evangéliumok megemlítenek. Örvendünk lehet, hogy nemeslelkű pogány asszony! Ez a dicsőség az

ővé akkor is, ha nem emeljük a szentek közé, mint a görög-katholikus egyház teszi. A nőnek férje hivatalos dolgaiba való beavatkozása mindig valami különleges körülményre vezetendő vissza; azonban nem tagadhatjuk, hogy sok esetben helyesebben ítél és dönt a nő természetes érzéke, mint a férfi rideg okoskodása vagy lelkiismeretlensége. Azt is látjuk végül ezen esetből, hogy pogányoknál sem volt mindig kihalva a jog és igazság iránti érzék. Nem mindenik pogánynál némult el a lelkiismeret szava.

Összefoglaló visszapillantás.

Elég tekintélyes azon nők száma, akiket az evangéliumokból megismertünk. De vajjon nem *hagytunk-e figyelmen kívül* egyeseket előadásunk során? Miért nem szóltunk arról az asszonyról, ki a sok liztthez egy kevés kovászt elegyített, vagy arról, aki elveszített egy drakhmát s azt újra megtalálta; vagy miért nem említettük az állhatatosan könyörgő özvegyasszonyt, ki az igaztalan bírót kérésével ostromolta, vagy az okos és balgatag leányokat? A felelet az, hogy itt Jézus példázatairól van szó, amelyek történelmi hitelességre nem tarthatnak számot. Még egy történetet bizonyára többen szívesen vettek volna: azt, amikor Jézus megáldja a kis gyermekeket. Nem érdemelték-e meg az anyák, hogy megemlékezzünk róluk? Úgy a népies elbeszélésekből, mint a művészi feldolgozásokból megszoktuk, hogy *anyákra* gondoljunk itt. A württembergi énekes könyvben előforduló Krummacher-féle dalban (508, 5) is ezt a kifejezést találjuk: „Akkor fennhangon mondá egyik tanítvány: Engedjétek hozzá! Az anyák szorongva figyelték.“ Azonban az evangéliumokban erről egyetlen szó sincs. Ott csak ennyit találunk: „Vivének hozzá kis gyermekeket.“ Azt, hogy kik vitték, férfiak vagy asszonyok voltak-e, egyelőre eldöntetlenül hagyjuk. Az evangéliumokból inkább az vehető ki, hogy a gyermekeket vivő személyek legalább is részben férfiak voltak. Háromszor fordul elő az evangéliumi tudósításokban az „ők“-et jelentő görög szó (Máté 19, 13; Márk 10, 13; Luk. 18, 15) s mindig férfiakra vonatkozó (masculin) formájában. Tehát azok közt, akik vitték a gyermekeket, férfiaknak is kellett lenniök. Ennek meg van a maga jelentősége: nemcsak az asszonyok dolga a gyermekeknek Jézushoz való vezetése, hanem szent kötelessége ez a férfiaknak is.

Ha visszapillantunk az evangéliumok nőalakjaira, szinte csodálkozunk a felsorolt nők *számán*. 11 nőt ismertünk meg olyant, akik névszerint említettnek. 17—18 nőnek a nevét nem tudjuk meg.

Ezenkívül eltekintettünk Jézus leánytestvéreitől, az ő nőkövetőitől, akiknek nevét nem ismerjük, azután Jeruzsálem leányaitól, utóbbiaknak számát sem tudhatjuk. Bizonyára még jóval nagyobb azon nők száma, akikkel Jézus ismeretségben állott. Sok asszony volt az általa meggyógyított betegek között, továbbá azon néptömegek közepette is, akiknek hirdette az evangéliumot. Amikor Jézus a pusztában sokakat megvendégel, Máté evangélista kifejezetten bizonyoságot tesz asszonyok jelenlétéről, természetesen anélkül, hogy számukat hozzávetőleg is megmondaná. Mennyire áldásos volt Jézus munkássága nemcsak egyesekre nézve, hanem a nők összességére is!

Ha szemlét tartunk az evangéliumoknak egyenkint megnevezett nőalakjai felett, bámulunk azoknak előnkbetűnő *sokféleségén*. A legkülönbözőbb *koru* nők szerepelnek, Jairus 12 éves leánykájától és Salómétól, az ifju táncosnőtől kezdve a tiszteletre méltó Erzsébet és a templomban levő 84 éves Anna személyéig. A legkülönbözőbb *társadalmi állásu* asszonyok vannak itt: rabszolganők, szabadosok, hivatalt viselők feleségei, fejedelemnők; a legnagyobb szegénységben levők, továbbá jó módban élő asszonyok, akik Jézust támogatni tudják, sőt vannak királyi házból való nők is. Éppen ilyen sokfélék ezen nők *családi viszonyai*: hajadon leányok, számos férjes asszony, több özvegy, aztán megtévelyedett nő s egy törvénytelen házasságban élő asszony. A nők legnagyobb többsége a zsidók közül való, de van samariabeli, kananeai illetve görög és római nő is. *Faji sokféleségükkel összefügg vallási* különbözőségük. Legtöbben a régi kiválasztott néphez tartoznak, van egy felpogány és két egészen pogány nő. Különböző az egyesek *erkölcsi* magatartása is: van közöttük fennkölt jellemű, hűséges, odaadó, áldozatkész, szelid, istenfélő nő, van könnyelmű, felületes, közömbös, közönséges, durva, kegyetlen, vérszomjas, bűnös, romlott. Különböző *Jézushoz való viszonyuk*: egyfelől gyűlölet vagy legalább is tartózkodás irányában, másfelől szeretet, bizalom, odaadás, szolgálatkészség, sirig tartó hűség.

Ha napjainkban hajlandók vagyunk különös hangsúllyal állítani, miszerint a kereszténység is a férfiak problémája, akkor ellenében a női nemnek pogány felfogás szerint való megítélésével, Jézus élete és munkássága alapján ki kell emelnünk, hogy Jézus a nőknek is szabadítója.

A nőalakoknak és jellemeknek bámulatos változatosságát találjuk. Ha valaki a Szentírásban elmélyed, „keres“-ését gazdag „talál“-ás jutalmazza.

Fordította: *Boros Jenő*.

Vége.

IRODALOM

Giovanni Papini: Szent Ágoston. Fordította: Dr. Révay József. Az előszót írta: Dr. Vass József, miniszter. Athenaeum kiadása, Budapest. 1930. 256 oldal.

A *Krisztus élete* világhírű szerzőjének legújabb könyve. A magyar fordítás június hó folyamán jelent meg. Azzal az érdeklődéssel vettem kezembe ezt a könyvet, amely két ilyen rendkívüli személyiségnek, mint Augustinus és Papini, a találkozásakor mindenkét elfog. Augustinus — a római egyház négy nagy egyházatyáinak egyike, és Papini — ez az univerzális műveltségű, kitűnő stilusu konvertita, olyan lelki problémákat tárnak elénk, amelyek mindannyiunknak életbevágó kérdéseket adhatnak fel a felelet némi reményével. Mindkettő a világ embere volt, művelt, filozófus, széles horizontu lélek; ragyogó személyiségek, Augustinus mint rétor és Papini mint stilus-művész, ott ragyogtak koruk szellemi horizontján a legfényesebb csillagok között. Mind a ketten beledobták magukat a szenvedélyek, testi kielégülések és az erkölcsi nihilizmus karjai közé. És a végén mind a ketten megtértek, azzal a komoly, sőt komor hátatfordítással, amelyet William James és Leuba az abnormalis vallásos élmény iskolapéldáiként állítanak elénk. Ez a megtérés a maga rendkívüliségében magyarázatra szorul. Nem mentegőzésre, s nem is dicsekvésre, e két fogalom a felekezeti bigottság és a vallástalan kételkedők részre, hanem csak magyarázatra, amely követőket vonzzon, vagy az elfogulatlan vizsgálódók számára segítségül szolgáljon. Eme magyarázat szükségességének átérzése iratta meg Augustinus-szal a *Vallomások*-at, Papini-vel pedig a *Szent Ágostont*.

Szent Ágoston, az ember. Ez a tárgya ennek a könyvnek, mert hiszen magának Papininak is ez lehetett a legérdekesebb: felfedezni azokat a közös lelki motívumokat, amelyek a fertőtől a megtértek tiszta csucsáig vezettek. S Ágostonnak egész élete elvonnul szemünk előtt, részletesen, néha talán túlzott precizitással, a

kor eszmeáramlatainak, sőt történelmi képének is sikerült háttér-rajzaival. Ám ép ott válik üressé, felületessé, szüksézávává, vagy épen semmit mondóvá a leírás, ahol pedig leginkább várnók a részletességet, a magyarázatot, a kifejtést: Ágoston lelki életének forduló pontjainál. Természetesen, vannak lelkifolyamatok, amelyeket még maig, a lélektan hatalmas fejlődésének során sem tudunk megmagyarázni, sőt talán még leírni sem. Az is igaz, hogy egy történelmi szabatosággal ismert életről, mint amilyen az Ágostoné, nehezebb szimbolikus és költői képekben bővelkedő analíziseket írni, mint pl. Jézusról, akinek élete inkább a mythos és a hívői lelkesedés aranyozott fénykévéiben maradt reánk, mint száraz tárgyilagos annaleszekben. Mindezeket megengedve is, a *La Storia Di Cristo* költői illusztrátorának tehetetlensége, Ágostonnak minden igazán mély lelki fordulatánál, szembeszökő. A legkevésbé kielégítő része a könyvnek az Ágoston megtéréséről adott magyarázat. Ki van ugyan domborítva a sexuális elleni küzdelem, azaz, hogy a megtérés legkomolyabb akadálya épen a sexualitásról való lemondásban rejlett. Sokáig tusakodik is Ágoston, de a végén minden magyarázat nélkül egyszer csak azt írja az életíró, hogy Ágoston lemondott a nemi életről, s ezentul csak Istennek élt. Annál különösebben hat ez a hirtelen elintézés, mert hiszen magának Papi-ninek a megtérésében is ez játszotta a legnagyobb szerepet — az akadályozó motívumok között. Kellett, hogy valahogyan, akár aszkézissal, akár megcsömörléssel ez a kérdés megoldódott legyen úgy nála, mint Augustinus-nál. Magyarázatul itt még azt sem hozza fel, amit pedig minden nehéz lelkikérdésnél megragad, hogy „az isteni kegyelem“ segítette Ágostont (és Papinit) a nemi életről való lemondásban. Pedig ez a kérdés igen fontos, különösen William James, Leuba, Pratt, Freud és Krafft-Ebing után. Különösen ez utóbbi egész nyíltan tanítja: „... a vallásos és sexuális szenvedélyek kialakulásukban egyneműek, de találkozó pontjaikban átalakulnak pathologikusakká, s mint kegyetlenség nyilatkoznak meg“ (W. J. Fielding: *Eroticism of Religious Foundres*). Ne feledjük el, hogy Ágoston is a legszigorúbb eljárást hirdette az „eretnekek“ ellen, megtérése után, s hogy később az inkvizíció őrá hivatkozott kegyetlenkedéseinek mentségéül.

Igen kifogásolhatnók szerző laikus megjegyzéseit Ágoston teológiai és filozófiai felfogására nézve is, ám szerző maga jegyzi meg, hogy ezekhez nem ért. Ha azonban tényleg nem ért, akkor nem kellene laikusságát úton útfélen kimutatnia, mint pl. amikor

Manit Blavatskinéhez, Donatust Lutherhez és Pelágiust Rouseauhoz hasonlítja, s Ágostonnak *azokra* használt érveit Papini *ezekre* igyekszik ráhúzni. Úgyszintén a Janzenizmus leírásánál, amelyet ő XVI. századbeli, tehát a reformáció korához és eszmevilághoz tartozó mozgalomnak tart, mikor pedig a Janzen Cornelius „Augustinus“ c. munkája is csak 1640-ben jelent meg és XI. Kelemen is csak 1713-ban adta ki híres „Unigenitus“ c. kárhoztató bulláját e mozgalom ellen.

A *Szent Ágoston* mellékalakjainál még több gyöngeséget, habozást, ingadozást árul el Papini, mint a főszemélyeknél. Monikát szeretné minél kedvezőbb színben mutatni be, hiszen tényleg így is él ez a buzgó keresztény asszony még a mai kor szemében is, s mégis oly lehetetlen formában szerepelteti sokhelyen, hogy az olvasó kénytelen meggyűlölni Ágoston anyját. Így pl. amikor kéréssel, könyörgéssel, fenyegetéssel és intrikával rábirja Ágostont arra, hogy ágyasát, akivel pedig tizennégy évig együtt élt, akit végtelesen szeretett s akitől egyetlen fia, Adeodatus is származott, ne vegye feleségül, hanem üzze el magától csak azért, hogy egy gazdag leányt hozzon a házhoz, aki előmenetelében családi összeköttetései és vagyona révén segítségére lehet. Adeodatus anyjának lelki nagyságát jellemzi, hogy Ágoston érdekére való tekintettel tényleg elmegy, s bár majd a szive szakad belé, eltemetkezik otthon Afrikában, hogy többet sohase lássa se Ágostont, sem a fiát. Papini tanácstalanul áll ez esemény előtt, s megvallja, hogy az a nő bizony nagyobb volt lelkileg, mint akár Ágoston, akár Monica, ennek ellenére azonban nem átalja pár oldallal tovább már mint a keresztényi erények megtestesítőjét állítani elénk Monicát. Hasonlóképen következetlen az Ágoston életében nagy szerepet játszó két püspök, Antigonos és Ambrozius jellemzésénél is. Antigonos u. i. nem teljesítette Monicának azt a kérését, hogy fiát a bűn útjáról rábeszéléssel próbálja letéríteni, mert meg volt győződve, hogy a legbiztosabb út az, amelyet az ifjú saját maga harcol végig. Tőle származik különben ez a híres mondás is: „Lehetetlen, hogy ennyi könny magzatja elpusztuljon“. Ambrozius viszont elfoglaltságára való hivatkozással hanyagolja el az Ágostonnal való foglalkozást, pedig erre nem is Monica, hanem maga Ágoston kéri meg. Mégis Papini kárhoztatja Antigonost és dicséri Ambroziust. Hogy miért? — azt ő tudja. Nézetünk szerint Antigonos kevésbé volt bűnös egy megtérésre vágyakozó lélek elhanyagolásában, mint Ambrozius. Csakhogy Ambrozius a hivatalos

Egyház szentjei között szerepel, míg Antigonos nem. Ezért a következetlenség. Folytathatnók kifogásainkat tovább is, de erre most nincs terünk.

Általában ez a könyv csalódást keltett. Ma, amikor már százszámra vannak Ágoston-életrajzok, s amikor a lélektan annyit foglalkozott a vallásos élmény megmagyarázásával, igazán többet várhatna az ember és különösen Papinitől, aki a *Storia di Christoval* nagy reményekre jogosította egyházát és akinek megtérése, valamint egész élete annyira hasonló az Ágostonéhoz. Ha elolvassuk azt a 32 oldalra terjedő kis életrajzot, amit dr. Vass József írt a Vallomások bevezetéseként, sokkal többet nyerünk, mint ezzel az agyonreklamirozott híres könyvvel. Mindenekfelett pedig, ha nem sajnáljuk a fáradságot s belemerülünk magába a Vallomások-ba (mely magyarul is hozzáférhető a dr. Vass József fordításában: *Szent Ágoston Vallomásai I—II.*, Budapest 1917, „Élet“ kiadás), akkor nyerünk csak igazán bepillantást abba a nagy lélekbe, mely az Ágostoné volt. Kár, hogy e könyv ismertetésénél csak ennyit ajánlhatunk olvasóinknak: Olvassák el a Vallomásokat. Sz. I. S.

A magyar unitárius egyház teológiai akadémiájának értesítője 1929—30 iskolai évről. Szerkesztette: Csifó Salamon dékán. 34-ik évfolyam. 45. I. „Corvin“-nyomda.

Az Értesítőt dr. Varga Béla „Filozófia és Vallás“ c. értekezése vezeti be. Az elmúlt iskolai év történetéből két esemény emelhető ki. Az egyik az, hogy az egyházi főhatóság intézkedése folytán a teológiai tanulmányok ideje az eddigi négy évfolyamról ötre emelkedett. A másik az, hogy az I. évfolyam végén u. n. felvételi vizsgálat tartatott s csak azok lehetnek az Akadémia rendes hallgatói, akik ennek a vizsgának sikerrel megfeleltek. Az idők szelleme követeli, hogy jövődő lelkészi karunk kiválasztásánál és nevelésénél a legnagyobb körültekintéssel járjunk el. Ezért a cél érdekében emez újításokat üdvözölni tudjuk. Egyébképen az iskolai év a rendes mederben folyt le. Aggasztó csupán az, hogy a növendékek között még mindig többen vannak olyanok, akiknek nincsen meg a bakkalaureátusi vizsgájuk s az erre való készülődés miatt a rendes kollokviumokat is kénytelenek voltak elmulasztani, ami a teológiai tanulmányaikat hátrányosan befolyásolja. A IV. évet 6-on végezték, akik közül szakvizsgára egy növendék sem jelentkezett. Beiratkozott volt 33 növendék. 2 eltávozott. Az évvégi létszám 31. Ezenkívül van 16 papjelölt, akik, 2 kivételével, részint külföldön tanulnak, részint, mint segédlelkészek, el vannak helyezve.

Eredményes munkát végzett az Önképzőkör. 22 rendes és 7 rendkívüli gyűlést tartott, melyen a kör tagjai, 2 kivételével, felolvasásokkal, szavatelokkal, szónoklással, ének- és zeneszámokkal többször szerepeltek. A múlt évihez mérten különösen meglepő eredményt mutatnak a pályázatok, amennyiben a kitűzött 13 pályatétel közül 12-re beérkezett összesen 28 pályamunka. Mindenik pályatételnél egy-egy mű jutalomban vagy szorgalom-díjban részesült. Emellett az igazgatóság által kitűzött pályatételekre is sikerrel pályáztak. A hallgatók különféle címeken 271.182 leu segélyben részesültek.

A berkeleyi unitárius papnevelő intézet Értesítője. A californiai Berkeleyben működő unitárius papnevelő intézet minket nemcsak általános unitárius szempontból, hanem közelebbről is érdekel, mivel legújabban a mi végzett teológusaink közül is némelyek el szoktak oda látogatni. Heiyénvalónak tartjuk tehát az intézet 1929—30 iskolai évi Értesítője alapján pár sorban róla e folyóirat lapjain is megemlékezni.

Az intézet teljes címe: *Pacific Unitarian School for the Ministry*. Vezetője Wilbur tanár, ki pár évvel ezelőtt Kolozsvárt is megfordult s itt, mint kiváló egyházhistorikus nemcsak múltunk, hanem nyelvünk iránt is meleg érdeklődést mutatott. Szép és gondos munkája pedig, melynek címe „*Our Unitarian Heritage*“ (A mi unitárius örökségünk), mondhatni az első egyetemes unitárius egyháztörténet.

Ez a papnevelő intézet 1904-ben nyílt meg Oaklandban, 1906-ban helyezték át Berkeleybe, ebbe a kb. 80.000 lelket számláló városba s azóta ott működik. A benne tanuló diákoknak nagy könnyebbségükre szolgál az, hogy ugyanezen városban működik Amerika legnépesebb egyeteme, az *University of California*, hol a papnevelő intézet hallgatói is bővíthetik ismereteiket a tudomány bármely ágában.

Van e papnevelő intézetnek egy 22.000 kötetből álló könyvtára s emellett tanulóinak rendelkezésére áll a fõnt említett egyetem több mint 750.000 kötetet számláló könyvtára is. Magában az intézetben egy nagy kényelemmel és pompával berendezett olvasóterem áll a tanulók szabad használatára, benne 2000 kötetet meghaladó folyóirat és teológiai szakmunka.

Az intézetben 10, kényelmesen butorozott szoba áll a bentlakó tanulók rendelkezésére s azonkívül egy pár lakosztály diák házaspárok számára is. A lakószobák használata díjtalan, csupán a

fűtés és világítás fejében kell némi mérsékelt díjat fizetni. A tanulók étkezéséről az Értesítő nem ad felvilágosítást, úgylátszik arról minden diák maga gondoskodik. Jobb igyekezetű diákok ösztöndíjat is élveznek.

Ami immár az intézet belső, tanulmányi rendjét illeti, azt a következőkben ismertetjük: Vallásbölcseletet és vallástörténetet ad elő *Morgan* tanár, Ószövetséget *Radé*, Újszövetséget *Wilbur*, Egyháztörténetet *Vanderlaam*, Papi gondozást *Wilbur*. A vallásos nevelésnek *Evans*, a szociológiának pedig *Morgan* az előadója. Megszivlelendő és a mi teológiai intézetünknel is követendő volna az itt szokásos eljárás, hogy t. i. az egyes szaktárgyaknál a tanár megnevezi a könyveket, aminek alapján előad és azonkívül is megfelelő segédmunkákat ajánl a tanulók figyelmébe.

A diákok előzetes tanulmányaikat tekintve lehetnek:

1. *Végzett diákok* (graduate students), akik valamely más teológiai intézetben már abszolváltak s itt csak tanulmányaikat bővítik ki. Ilyen a múlt iskolai évben volt kettő: Lőrinczi Géza és Simén Dániel, mindkettő Teol. Akadémiánk végzett növendéke.

2. *Rendes tanulók* (regular students), kik középfokú végzettségük után először iratkoznak be; ilyen volt 11, köztük két prágai cseh.

3. *Rendkívüli hallgatók* (special students), kik nem szándékoznak teológiai végzettséget szerezni, csupán valamely speciális tudományágat akarnak tanulmányozni; ilyenek voltak öten.

4. *Társintézeti hallgatók* (associate students), kik valamely teológiai testvérintézetnek már hallgatói, de ebben az intézetben is óhajtanak valamely speciális kurzust tanulmányozni; ilyen volt egy.

Az összes hallgatók száma tehát 19 volt.

Befejezésül még csak annyit említünk meg, hogy részint új tanári tanszék beállítása, részint újabb építkezések céljából jövőre az intézetnek mintegy 250.000 dollárra lenne szüksége. Nem tudjuk, lesz-e módjában az intézet vezetőségének ezt a nagy összeget biztosítani. Reméljük azonban, hogy enélkül is képes lesz hivatását folytatni, amit nemcsak amerikai hittestvéreink, hanem a magunk érdekében is szívéből óhajtunk.

ma.

Az evangéliumok nőalakjai. Irta: *J. Haller*. A második német kiadás után fordította: *Boros Jenő* lelkész-tanár. Ezt a kiválóan jeles tanulmányt, melyet kitünő magyar fordításban folyóiratunk f. é. 3—5. számában közöltünk, külön kiadásban is megjelentettük, hogy minél szélesebb körben elterjedhessen. Különösen

nőinknek hívjuk fel rá a figyelmét. Az a nemes, biblikus hang és mélyreható jellemzés, mely az egészen végig vonul, felekezeti különbség nélkül kiváló érdeklődésre tarthat számot. Minden nőegylet vegye fel programjába, hogy a téli összejövetelein felolvassa. A két ives füzet ára 20 lei. Megrendelhető az Unitárius Irodalmi Társaságnál, vagy az Unitárius sajtó és iratterjesztő bizottságnál. Cluj—Kolozsvár, unitárius kollégium.

Unitárius Kis Tükör. Az unitárius egyház történelme, hitelvei, szertartásai és alkotmánya. Ferencz József néhai nagy nevű püspökünknek ezt a jeles művét, amely még 1875-ben jelent volt meg, Vári Albert vallástanár az újabb viszonyoknak megfelelően újra írta, beosztotta és bővítette. Aki az unitárius egyház multjába és jelenébe be akar tekinteni, annak nélkülözhetetlen olvasmány. Kívánatos, hogy minden lelkész és egyházközség könyvtárában meg legyen. Missziói célokra is igen alkalmas. Megrendelhető az unitárius sajtó és iratterjesztő bizottságnál. Ára 100 lei.

Hittan, unitárius középiskolák számára. Irta: Ferencz József unitárius püspök. Második átdolgozott kiadás. Átdolgozták: Gálfi Lőrinc és Vári Albert tanárok. Középiskoláinknak ez a régi, kipróbált tankönyve második kiadásában néhány módosításon ment át. Azonban az átdolgozók nagy vigyázattal voltak arra, hogy írójának a szellemét az új kiadás is hiven tükrözze vissza. Megrendelhető az unitárius sajtó és iratterjesztő bizottságnál. Ára 80 lei.

Bibliai történetek. Ószövetségi rész. Irta: Csifó Salamon. Második átdolgozott kiadása megjelent. Az E. K. T. az I. gimn. oszt. számára vallástani kézikönyvül továbbra is elfogadta. Megrendelhető az unitárius sajtó és iratterjesztő bizottság utján. Ára 60 lei.

KÜLÖNFÉLÉK.

Meghívó. Az Unitárius Irodalmi Társaság 1930 évi közgyűlését 1930 nov. 22-én d. u. $\frac{1}{2}$ 3 órai kezdettel tartja Kolozsvárt az V. g. o. tantermében, melyre a tagokat és érdeklődőket meghívja az elnökség. *Tárgysorozat:* 1. Elnöki megnyitó. 2. Titkári jelentés. 3. Jelentés a Keresztény Magvetőről. 4. Pénztárnoki jelentés és költségvetés. 5. Indítványok.

Beiratkozások különböző tanintézetekbe az 1930—31 isk. évre. *Teol. Akadémiánkra* beiratkozott 21 hallgató, akik közül 2 leány. A *kolozsvári* főgimn. alsó tagozatába (I—III. g. o.) 105, a felső tagozatába (IV—VII. g. o.) 95, együtt = 200 növendék, akik közül 149 az unitáriusok száma. A *székely-kereszturi* főgimnázium alsó tagozatába beiratkozott 70, a felső tagozatba 77, együtt 147 növendék, akik között 96 unitárius van. A kolozsvári főgimnáziummal kapcsolatos 4 oszt. elemi fiúiskolának 83 tanulója van, akik közül 48 unitárius. A kolozsvári egyházközség elemi leányiskolájában a növendékek száma 73, akik közül 43 unitárius. Itt említjük meg, hogy a f. é. szept. hóban Kolozsvárt tartott bakkalaureátusi vizsgára jelentkezett a múlt évben végzett tanulóink közül 5 növendék, akik mindnyájan sikerrel tették le a vizsgát. A megelőző években végzettek közül 13-an jelentkeztek, akik közül 7 ment át.

Gondolatok a magyar unitárius ifjúság III. egyetemes konferenciáján. Nagyajta—Bölon—Ürmös 1930 augusztus 28—szeptember 1.

A leirt dátum határkö a magyar unitárius ifjúság magára-ébredésének, fejlődésének útján.

Irányjelző határkö, melynek egyik oldalára a múlt küzdelmeinek tiszteletteljes emlékei, másik oldalára a jövőnek helyes megértése és a haladó kor feladatai vannak rávésvé.

Alig pár esztendeje, hogy néhány lelkes ifjúnk szárnyra engedte a rokon lelkek egybekapcsolódásának és ennek megvalósítására a kívánalmak szerint részekre tagolt egyházi egyetemes

ifjúsági szervezkedés szükségességének gondolatáj és már is eredményként üdvözölhetjük az eszme szilárdulását, hisz szemünk előtt minden év új réteget rak a megvetett fundamentumra, új munkásokat állít a multa támaszkodó tisztuló jövő szolgálatába.

Ma már ifjaink és leányaink lelkében öntudat a helyzet meg látása, az egyetemes emberi örök-értékek keresése és kihangsúlyozása nemzeti és hiti jellegünk reflexében, az újjászülető élniakarás, kiélt élet-formáink újjításának szükségessége, — általában a kor szellemének megfelelő tisztult személyiség ideálja felé törekvés.

A konferencia tanulságos és ígéretes napjai kedvező alkalmul szolgáltak a gondolatok kicserélésére, a belső kapcsolatok problémáinak, valamint a szervezkedés gyakorlati kérdéseinek nyílt megvitatására és megoldására.

Nem mondjuk, a fiatalos hév néha az álmok országába is, átcsapott, vagy merített fel olyan témát, melynek „örök-kérdés“ volta még az idősebb rend tapasztalt világnézetét is ovatosságra inti és így talán kiritt a zsenge keretből, azonban gondjaiknak legtöbbje, mint az újjászülető falú, — az iparos — kereskedő ifjak, — a leányok társadalmi helyzete, — a test és lélek nemesítésének problémái úgy felkészült bevezetéseikben, mint értelmes, fegyelmezett megvitatásukban és ezeknek nyomán a töprengő sereg korát meghaladó bölcsességü határozataiban gyönyörködtető tanubizonyosságául szolgál annak, hogy új nemzedékünk megértette a kor intő szavát, — nemzeti és hitéletünk vészkiáltását és a vérnek újjászületett régi erejével indult őseink várának őrzésére, tatarozására, továbbépítésére az új idők új kívánalmai szerint, — mert zúg a szél, minden felőlről tornyosuló fellegek vihart rejtenek méhőkben.

Határozataik közül központi és vidéki ifjúsági otthonok kifejlesztését, — leányegyletek szervezését, ismereteknek tanulságos és szórakoztató filmek útján való terjesztését, illetve, a már beindult vállalkozás kiszélesítését, — lapjuknak a „kévekötés“-nek anyagi és erkölcsi gazdagítását emelhetjük ki.

Bizony nagy szavak ezek! De az ifjú vállalkozók kifogástalan megjelenése, rokonszenves és szerény magatartása, kitartó energiája, öntudata mind-mind garancia arra, hogy a beigért programm készpénzzé is válik idővel.

Az ígéreteket számontartjuk, teljesedésüket hisszük annál is inkább, mert a „szalmaláng“ tüze mindenünket elemésztene.

A szervezeti és lényegi komoly problémák megbeszélései között a napokat szórakoztató számok tarkították, melyek ifjainknak

a művészi termelésben és előadásban megnyilatkozott hajlamáról és versenyképességéről tesznek bizonyosságot.

Nagyon helyes volt imígyen összekötni a hasznost a kelle-messel!

A kezdet nehézségének tudjuk be, de nem hagyhatjuk meg-
említés nélkül, hogy falusi ifjaink tömege nem kérte ki eléggé a
részét a megbeszélésekből. Úgy látszik, hogy a már kigyúlt lángo-
kat kell fokoznunk, hogy a távolibb zugokban meghuzódó mécs-
ek is lángra kapjanak. Szeretettel hisszük, hogy a gyulékony anyag itt
is megvan, csak a szikrát várja, hogy életre keljen.

Nagyajta, Bölön és Ürmös kedves hiveinek elismerés a meleg
otthonért és az ideálok harcosainak nyújtott eledelért, — dicséret
a példaadásért!

Kedves ifjaink! Nekilendülésetek ugyebár nem lesz ellobbanó
szalmaláng, — ugyebár ezuttal rácăfoltok a történelmi átokra! ?
Ugyebár nem feleditek a fiatal daru meséjét, — ugyebár menése-
tek az óramánus kiszámított haladása lesz! ?

Legyen is így, hisz rajtatok csüng múltunk és jövőnk szeme!

Fel tehát nemzetünk és hitünk várának építésére, ajkatokon
régí zsolttárok-kal és az új időknék új dalaival!! L.

Az ágostai hitvallás négyszázados évfordulója, A föld-
kerekség nyolcvanmillió főre tehető evangélikussága 1930 júniusá-
ban ünnepelte meg annak az eseménynek évfordulóját, amelytől az
evangélikusok nevüket származtatják. 1530 júniusában V. Károly
császár felhívására, a német fejedelmek, birodalmi rendek, városok
és teológusok az Augsburg-Ágosta városában tartott birodalmi gyü-
lés elé beterjesztették azt a hitvallási iratot, — confessio augustana —
amely az evangélikus egyháznak, a szentírásból meritett legfőbb
hittételeit tartalmazza. Németország lutheránussága méltó ünne-
pések keretében áldozott ezen esemény emlékének Augsburgban, de
az egész világ lutheránussága részt vett az ünneplésben. F. J.

A legújabb magyar bibliafordítás. Czeglédy Sándor az
ó- és újszövetségi bibliatudományok tanára az újszövetséget lefor-
ditotta magyar nyelvre, amely fordítást a Brit és Külföldi Biblia-
társulat elfogadta és kiadta. Evvel a magyar protestántizmusnak egy
régí vágya vált valóra, hogy a Károlyi Gáspár XVI. századbéli zama-
tos fordítása mellett a mai nyelven is olvashassa az evangelisták
és apostolok írásait.

Harnack Adolf meghalt. Az egész világ protestánsai előtt
jól ismert név. A ker. egyháztörténelem tanára volt a berlini egye-

temen. Az őskereszténység korával foglalkozott a legbehatóbban. Szabad szellemű, széles látókörű és nagy tudású teológus volt, akinek fáradhatatlan munkásságára csodálattal tekint a prof. világ nagy része. Hatalmas dogmatörténete több kiadást ért. Az őskereszténység vonatkozó forrástanulmányai új felfedezésekkel gazdagították a teol. irodalmat s új világitásba helyezték a kereszténység őskorát. Tudományos felkészültséggel küzdött az apostoli hitvallás evangéliumellenes kifejezései ellen, amiért az ortodoxia részéről erős támadásban részesült. Magyar nyelven „A kereszténység lényege“ és „A szerzetesség“ című munkái forognak közkézen. Meghalt május 10-én, 79 éves korában.

Újkori apostolok. Az egyik napilapból olvassuk, hogy Gyenge János és Pálfi István nevű volt ref. lelkipásztorok, akiket egyházi főhatóságuk törvényes fegyelmi eljárással diplomájuktól fosztott meg, a Királyhágómelléki egyházkerületben az apostolkodásnak egészen új és szokatlan útjára léptek. A lelkészi fizetések leszállítása és az egyházi adó eltörlése hangzatos jelszavával igyekeznek híveket toborozni az u. n. szabad egyháznak. A Gyenge János lelki világát ismerjük a Szervét pörről irt füzetéből. Egyébként a két lelkipásztor mozgalmának a háttere teljesen ismeretlen előttünk. Azonban fellépésük módja után ítélve, nem nagy rokonszenvvel kísérhetjük apostolkodásukat. Jézus azt mondta: „Aki utánam akar jönni, az vegye fel keresztjét“ Az igazi apostolok lélekkel s lélekből fakadó áldozatokkal végezték nemes munkájukat s nem a könnyebb részt választották. Az igazi apostolság erkölcsi alapokon nyugodhatik, s mindig lélekből és szeretetből fakad. A bosszu és harag munkája távo van az igazi apostoli munkától.

„Szervét Mihály és a rőneszánsz geográfiája“ címen 1928 dec. 23-án Bullon professzor, a spanyol királyi akadémia székfoglalójában ezeket mondotta: „Az a kitűnő férfi, akiről ma szólni akarok, korában a spanyol eretnekek legrettenthetőlenebb és legrádikalább tagja volt. Közte és a spanyol lírikusok fejedelme, Luis de Leon között nagy a hasonlatosság. Mind a kettő heves és megtörhetlen jellem volt. A rőneszánsz ideáljait egyenlő nagy hévvel karolták fel. A vallás problémái nagyon mélyen érdekelték s tökéle nagyobb részét e problémák tanulmányozására és nemesítésére szentelték, ámbár egészen más volt elméleteik eredménye. Mind a kettő kegyetlen üldözést szenvedett eszméje miatt, de anélkül, hogy bármit is engedtek volna, sőt mintha nőtt volna erejük és bátorságok az üldözés alatt.

Luis de Leon mégis szerencsésebb volt Szervétnél, mert az ő életét a spanyol inkvizíció megkímélte, ellenben a rettentetlen arragoniaiit máglyára juttatta a protestáns inkvizíció.

Ámbár a kegyetlen ítélet a drága ifju életet megsemmisítette és a tudományt megfosztotta tőle, de nem tudta elrabolni a vallásos meggyőződés fanatikus hívőjét a hősi halál dicsőségétől. Szervét tudta, hogy kell megállani a véleménye mellett, melyet igazságnak, „a maga igazságának“ olyannak tartott, melyért lelkiismerete szert érdemes helyt állni, még ha életével kell is fizetnie érte.

A spanyol tudós még hozzáadja a következőket is : „Ezek valóban elokvens, nemes és megható szavak : mert a teljes vallásszabadság védelméért hangzanak el“. De — a buzgó katolikus mégis hozzáteszi : „Milyen sajnós, hogy egy olyan kiváló elme, amilyen Szervét volt, eltávozott azoktól a magasztos elvektől, melyek előttünk, kik a katolikus hitet valljuk, világosság, vigasztalás is reménység ; de ismerjük el, hogy erkölcsi nagyszerűség van minden tiszteltreméltó meggyőződés hősie megvallásában“.

Ismerjük el, hogy ezek a lelkes szavak szépen jellemzik korunk kiváló és nagyon türelmes felfogását és tiszteletére válnak a tudós Bullon tanárnak, aki e mellett fölfedi Szervétnek a rendkívüli érdemét, melyet Ptolemeus geográfiája tökéletes latin kiadásával szerzett 1535-ben és 1541-ben s azokkal a pontos térképekkel és végül a könyvhez csatolt methodológiával.

Az akadémiai felolvasás Szervétet a rőneszansz kora egyik legnagyobb tudósa gyanánt mutatja be, aki különböző tudományágakat gazdagított eredeti és nagy munkáival. Bullon tanár Szervétet, mint tudományos embert, filozófust és teológust dicsőíti, miért is a legnagyobb tisztelet és elismerés illeti őt mindnyájunktól.

Az ember és a technika. A kereszténység az ember tökéletességét írta zászlójára. Ez alatt a zászló alatt, kereste az utakat és eszközöket, amelyek segítségével az embert jobba, nemesebbé és boldogabbá teheti. A humánium volt a legfőbb cél, amelyet ápolni, építeni és fejleszteni kell. Az újabb kor erről a célról a technikai tudományok előre törésével megfeledkezett. Az ember helyett a technika került az érdeklődés központjába. Az ember tökéletesedése helyett a gépek tökéletesítését tekinti főcéljának. A hivatásos lelkipásztorokon kívül ki gondol ma arra, hogy a szelidség, a tiszta szív, az igazság élvezése, az irgalmasság, a békeség, az alázatosság és a hegybeszéd többi feltétele mellett keresse az emberi boldogságot. E helyett a minél jobb munkaeszközökkel, a minél gyorsabb közlekedéssel, a magasságban és a mélységben való biztonsággal, a minél ésszerűbb gépek feltalálásával stb. kívánja

az emberi boldogságot elősegíteni. Hogy mi lett az eredmény? A szellem devalvációja, az erkölcs lezüllése, a hitélet eltévelyedése s ezekkel együtt az ember boldogtalansága. A technika eme mindenhatóságának a korában úgy él az ember, mint a kormány nélkül való gépen utazók, akik nem tudják melyik pillanatban ütköznek össze egy szembejövő géppel, vagy borulnak be valamely előttük álló mélységbe. Ez az örökös félelmek, kínos gyötrődések között folyó élet minden egyéb, csak nem emberi és nem boldog élet. Ideje már, hogy az ember ismét megkeresse az igazi kereszténység elhagyott útját s azon keresse a boldogságát.

Elhunytak. *Orbók Mór*, nyug. tanítóképzőintézeti igazgató, Budapesten 77 éves korában meghalt. Unitárius papi családból származott. A társadalomban szorgalma és tehetsége által előkelő helyet vívott ki magának. Mint pedagógus és matematikai író is szép nevet hagyott maga után. *Orbók Attila*, az ismert író, édesapját gyászolja az elhunytban. — *Dr. várfalvi Pálffy Móric*, nyug. földtani intézeti igazgató, főbányatanácsos, a M. Tud. Akad. levelező tagja, a Földtani Társulat tiszteleti tagja stb., életének 59-ik, boldog házasságának 27-ik évében augusztus 16-án Budapesten meghalt. A geológia terén országosan ismert nevet és tekintélyt szerzett magának a kolozsvári főgimnáziumunk egykori szerény, de törekvő növendéke. Özvegye, négy gyermeke és a messze kiterjedt rokonság gyászolja korai elhunytát. — *Abrudbányai Nagy Balázs*, a tordai Egyesült Kisegítő Takarékpénztár nyug. tisztviselője, unitárius egyházi tanácsos, életének 78-ik évében, augusztus 24-én, Tordán váratlanul meghalt. Vele egy minden szépért és jóért lángoló lélek távozott el a földi világból; de egyházunk javára tett kegyes alapítványával itt is halhatatlanná tette nevét és emlékét. — *Katona Ferencné sz. Simon Zsuzsa* életének 62-ik, boldog házasságának 22-ik évében, hosszas és kínos szenvedés után, a marosvásárhelyi szanatóriumban, szeptember 9-én elhunyt. Földi maradványait a firtosmartonosi köztemetőben helyezték el. Nemes családi hagyományokon növekedve, lelkét a vallás és egyház szeretete hevitette. Amikor papnévá s később esperesnévé lett, bő alkalma volt, hogy vallásos és egyházas érzését külső tettekben is nyilvánítsa. A firtosmartonosi nők szövetségének éltető lelke volt, ki előljárt a munkában. De ezenkívül is elhatottak lelkének fénylő sugarai. Ahol valamely unitárius megmozdulás volt, mindenütt ott lehetett látni. Mindenütt lelkesített és buzdított. Halálával nagy űrt hagyott maga után. *Katona Ferenc* keresztúrköri esperesen kívül Jenő fia, Ilona és Balázs testvérei, valamint a messze kiterjedt rokonság gyászolja elhunytát s kegyelettel őrzi emlékét. Legyen csendes siri nyugalma!

A szerkesztésért felelős: VÁRI ALBERT.

Nyilvános nyugtázás

A Keresztény Magvetőre az utóbbi nyugtázás óta az alábbi fizetések történtek:

Dr. Borsai Áron (1930) 300, Asztalos Ferenc (1925—1930) 1300, Demény Andor (1929. részlet) 200, Dr. Ferencz Áron (1925—26. részlet) 200, Ambrus Géza (1929) 300, Szigethy Csehi Miklós (1929) 300, Dr. Mikó Imre (1928—29. részlet) 400, Türkösi Sámuel (1928—29. részlet) 200, Puksa Endre (1930) 300, Pap Mózes (1929—30. részlet) 400, Dr. Szolga Ferenc (1930) 240, Ürmösi Károly (1928—29. részlet) 300, Dr. Zsakó Andor (alapítódíj) 500, Fiátfalva (1930) 300, Sepsiszentgyörgy (1930) 300, Kovács Lajos (1929) 300, Barabás Miklós (1928. részlet) 100, Benedek Gábor (1927—1928) 500, Ürmösi Károly (1929. részlet) 100, Kelemen Árpád (1930) 300, Pap Mózes (1930) 200, Lókod (1927—29. részlet) 425, Gyepes (1929—30. részlet) 150, Bálint Albert (1929. részlet) 150, Lőrinczy László (1929. részlet) 100, Ujszékely (1926—27) 250, Tana Sámuel (1930) 250, Dr. Szathmári Miklós (1929) 250, ifj. Lőrinczi Dénes (1929) 200, 48 lelkésztili az 1930. II. negyedévi kongruából 3595, Máté Zsigmond (1928. részlet) 125, Biró Izsák (1927. részlet) 93, Pap Gyula (1927—28. részlet) 225 Lei.

Tisztelettel kérem a hátralékoknak, az előfizetési díjaknak sürgős befizetését.

Hadházy Sándor,
pénztárnok.

N

A